

Univerzita Karlova

Fakulta humanitních studií

Studium humanitní vzdělanosti

Adéla Brožková

**Každodenní život horníků v období tzv.
normalizace a transformace v aktérské reflexi
zaměstnanců Dolu Jan Šverma**

(Everyday life of miners in the period of the so-called normalization and transformation in the actor reflection of mine employees Jan Šverma)

Bakalářská práce

Vedoucí bakalářské práce: Mgr. Jiří Hlaváček, Ph.D.

Praha 2023

Prohlášení:

Prohlašuji, že jsem práci vypracovala samostatně. Všechny použité prameny a literatura byly řádně citovány. Práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne:

.....

Adéla Brožková

Poděkování:

Touto cestou bych chtěla poděkovat všem, kteří mi s přípravou práce pomohli, ať už svou podporou, věnovaným časem nebo vyprávěním. Dále bych chtěla poděkovat Státnímu okresnímu archivu Trutnov a Městskému muzeu Žacléř za poskytnutí archiválií a za vřelý přístup.

Anotace

Tématem bakalářské práce je každodenní život bývalých horníků v oblasti černouhelných dolů na Žacléřsku v období od 70. let 20. století, tedy od počátku tzv. normalizace, až po ukončení těžby na Dole Jan Šverma v roce 1992. Cílem práce je prostřednictvím kvalitativních orálně–historických rozhovorů s pamětníky sledovat motivy pro výběr hornického povolání v pohraničním městě Žacléři, v regionu bývalých Sudet. Dále jsou sledovány skutečnosti, ovlivňující každodenní profesní i osobní život horníků a jejich rodin v dané lokalitě. Výpovědi narátorů jsou zasazeny do sociopolitického kontextu doby s důrazem na hospodářské a sociální dějiny. Práce využívá kombinaci metod orální historie a komparuje závěry s dalšími typy pramenů.

Klíčová slova

Hornictví, každodennost, orální historie, normalizace, transformace

Keywords

Mining, everyday life, oral history, normalization, transformation

Obsah

Úvod.....	6
1 Metodologická část.....	8
1.1 Charakteristika výzkumu	10
1.2 Výběr výzkumného vzorku.....	10
1.2.1 Orální historie	13
1.2.2 Práce s dalšími prameny	16
1.3 Analýza a interpretace	17
1.4 Etické otázky výzkumu.....	18
2 Teoretická část	22
2.1 Kolektivní paměť	22
2.2 Profesní identita	23
2.3 Dějiny každodennosti	24
3 Historický kontext (1970–1992).....	27
3.1 Historický vývoj žacléřských dolů	30
3.2 Hornický skanzen Žacléř	33
4 Empirická část.....	33
4.1 Analýza a interpretace vybraných částí rozhovorů.....	33
4.1.1 Nebezpečí.....	33
4.1.2 Přátelství	38
4.1.3 Vězni.....	40
4.1.4 Volný čas	43
4.1.5 Ideologie	46
Závěr	48
Bibliografie	50
Seznam zkratk	54
Seznam tabulek	54
Přílohy.....	55

Úvod

Zvolené téma mé bakalářské práce zasahuje do geografického prostoru, ve kterém jsem vyrůstala a který mi je velmi blízký. Dodnes ráda Žaclěř navštěvuji a pozoruji, jak je město klidné a tiché. Přesto se ale Žaclěř může pyšnit bohatou minulostí, spojenou s hospodářskou prosperitou v období těžby černého uhlí. Tuto slavnou éru města bych chtěla prostřednictvím této práce oživit a uctít památku těch, kteří se na jeho rozvoji svou prací podíleli. Práce posuzuje pracovní i mimopracovní vztahy mezi horníky a obyvateli Žaclěře od dob normalizace až po ukončení těžby na Dole Jan Šverma v roce 1992. K tomu je využita analýza rozhovorů narativního vyprávění šesti pamětníků, kteří byli na dolu v Žaclěři zaměstnáni. Narátorům byly pokládány otázky z oblasti bezpečnosti práce, spolupráce s odsouzenými osobami ze žaclěřské věznice, vztahů s kolektivem spolupracovníků i lidí pracujících v jiných žaclěřských podnicích.

Práce je rozdělena do čtyř částí na metodologickou část, teoretickou část, historický kontext a empirickou část. V první, metodologické části, je vysvětlen proces získávání konkrétních dat, na kterých je tato práce postavena. Popisuji zde, jak jsem získávala pamětníky, se kterými jsem následně vedla rozhovor a jak jsem jejich výpovědi kombinovala s výzkumem dalších typů pramenů ve Státním okresním archivu Trutnov, Městském muzeu Žaclěř a Digitálním repozitáři Univerzity Karlovy. Práce využívá metodu orální historie, a proto se v metodologické části stručně věnuji jejímu vysvětlení a tomu, co orálně–historický výzkum obnáší. V podkapitole věnované etickým otázkám výzkumu se dále zabývám potřebou respektu, práv a přístupu ke třetím osobám ve vlastním výzkumu.

Teoretická část nabízí vhled do diskurzu, ve kterém je práce napsána. Pracuji zde s pojmy jako kolektivní paměť, profesní identita a dějiny každodennosti. Snažím se tyto koncepty definovat, správně uchopit z historického hlediska a propojit je s tématem práce.

V práci využívaný kvalitativní přístup vyžaduje kontext, do kterého je potřeba získaná data zasadit. Abychom mohli co nejlépe rozumět pohnutkám a pocitům narátorů, je ve třetí části textu popsán historický kontext doby, ve které narátoři žili. V tomto ohledu je minulost pojata jak z mikrohistorického, tak z makrohistorického hlediska.

Empirická část se primárně zaměřuje na analýzu a interpretaci aktérských reflexí, které se dotýkají důležitých otázek spjatých s prací v dolu Jan Šverma a vzájemnými vztahy mezi

lidmi pracujícími v Žaclěři. Je zde sledováno každodenní prožívání narátorů v období od tzv. normalizace po ukončení těžby v dolu Jan Šverma v roce 1992. Některé aspekty, které práce zkoumá, mohou nicméně přesahovat i do současnosti. To lze doložit např. na spojení mezi podnikem Jan Šverma a společenským životem ve městě. Na tuto problematiku se práce pokouší nahlížet optikou současnosti. Vybraná analyzovaná témata se zabývají tematikou přátelství, nebezpečí práce a s tím spjatých rizik, vztahů s odsouzenými pracujícími v dole, trávení volného času (případně propojení zaměstnání a volného času) a reflexí socialismu. Výpovědi narátorů doplňují další prameny, jakými jsou články z časopisu *Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce* a kroniky města Žaclěře. Kombinací výpovědí dobových aktérů s oficiálními prameny se snažím ilustrovat rozdíly mezi striktním oficiální diskursem a aktérskou (zkušenostní) perspektivou. Své závěry porovnávám se závěry diplomové práce: *Každodenní život zaměstnanců uranových dolů Příbram v období tzv. normalizace* od Terezy Fechtnerové.

1 Metodologická část

Pro účely práce, která se pokouší „ponořit“ do problematiky každodenních životů horníků, tedy lidí, kterými se tzv. „velké dějiny“ dosud příliš nezabývaly, se jako nejvhodnější jeví využití metodologie orální historie. Pro úplné pochopení výpovědí narátorů a zasazení jejich životních příběhů do příslušného sociopolitického a hospodářského kontextu dále využiji také metodu analýzy primárních (archivních) a sekundárních (internetových a časopiseckých) pramenů.

Za primární dokument je považován ten zdroj, který byl zhotoven přímým účastníkem dané události, či k ní má bezprostřední vztah. Tyto (primárně ego) dokumenty můžeme hledat především v archivech, či v prepisech rozhovorů s přímými účastníky (např. kroniky, artefakty, rukopisy, korespondence apod.). Mezi sekundární dokumenty řadíme takové zdroje, které vznikly za využití primárních zdrojů, z nichž největší váhu připisujeme těm, které vytvořili vědečtí pracovníci. Komparací těchto zdrojů můžeme srovnat rozdílnost výpovědí o dané události, a tedy danou skutečnost věrohodněji popsat. Kritické myšlení je pro vypracování hodnotné historické práce klíčové, proto je potřeba vyhodnotit spolehlivost a pravost zdrojů, z nichž je daná informace čerpána.¹

Metoda orální historie patří mezi kvalitativní výzkumné strategie sběru dat, které se ze své podstaty zaměřují na otázku porozumění osobním biografiím i životům druhých. Snaží se zjistit, proč chápeme určité věci tak, jak jim rozumíme a ne jinak, nebo proč někdo druhý vykládá stejné události jiným způsobem než my.² Zdrojem kvalitativního výzkumu bývá obvykle text, ať už v podobě transkriptů nebo zápisů z pozorování, prováděného v rámci terénního výzkumu. Opačný přístup využívají kvantitativní výzkumníci, kteří využívají pro podporu svých tvrzení především tabulky, grafy a zobecňující číselné údaje. Orální historie vychází z myšlenky, že naše zkušenosti a životní příběhy nelze tímto způsobem zobecňovat a kvantifikovat, neboť každý z nás je jedinečnou lidskou bytostí s mnohem komplexnějšími zkušenostmi. Pro vytvoření celkového obrazu a snahu o jeho plné porozumění potřebujeme jednotlivé události, které se odehrály v životech pamětníků, zasadit do širšího kontextu, kterým rámuje naše výzkumné prostředí.³

1 HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. Praha: Portál, 2008. s. 135.

2 NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; ŠTOVIČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. (eds.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2009, s. 259.

3 NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; ŠTOVIČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. (eds.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*, s. 260.

Bakalářská práce vznikla především na bázi historického výzkumu. Ten je historiky Fraenkelem a Wallenem definován jako „*proces systematického popisu a přezkoumávání minulých událostí nebo kombinací událostí s cílem podat zprávu o tom, co se v minulosti stalo.*“⁴ Avšak pouhý popis událostí nestačí. Aby byl výzkum kompletní, musí obsahovat také interpretaci nashromážděných údajů. Znamená to tedy, že se historický výzkum řadí mezi výzkumy interpretativního charakteru, jehož podstata tkví v analýze událostí a vztahů mezi nimi a lidmi, které měly vliv na minulé dění, a tím pádem také na dění současné. Práce historika spočívá ve vyhledávání a verifikaci dat, rekonstrukci událostí a vnímání individuálních názorů na ně. Ve všech těchto bodech je historický výzkum totožný s výzkumem kvalitativním. Kvalitativní výzkum je ovšem charakterizován specifickým zájmem o současné dění a jeho popis. Historický výzkum naproti tomu má, jak již bylo naznačeno, těžiště svých zájmů v minulosti. Můžeme však říci, že se obě disciplíny prolínají a mají některé znaky podobné, neboť reprezentace přítomnosti se odvíjí od obrazů minulosti. Jinými slovy, aby byl kvalitativní výzkum relevantní, musí zohlednit historické pozadí svého předmětu zkoumání. Při zkoumání dějin je možné uplatňovat metody také z jiných disciplín, zejména v souvislosti s převládajícím paradigmatem dané doby. Historie se v průběhu let zkoumala např. prizmatem teologie, právních věd či filologie. Ve 20. století se v historickém výzkumu začínají používat metody kvalitativního i kvantitativního výzkumu. Historické bádání ovlivnily zvláště přístupy etnohistorie a mikrohistorie, které mají své kořeny v kvalitativních přístupech.⁵

Jan Hendl uvádí ve své knize *Kvalitativní výzkum, základní teorie, metody a aplikace* šest cílů historického výzkumu. Patří mezi ně: 1. získání odpovědí na stanovené otázky, 2. rozkrytí doposud neznámého kontextu, 3. odhalení propojení mezi minulostí a současností, 4. zaregistrování a vyhodnocení jednání jednotlivců i skupin a institucí, 4. návrhy, uplatňování a posuzování předem stanovené teorie a 6. přínos práce k lepšímu pochopení a uchopení kultur, ať už té, ve které výzkumník sám žije, nebo cizí.⁶

Orální historii jako jednu z výzkumných metod, lze dle konzervativního pohledu uplatnit v případě zájmu o zkoumání politického, kulturního nebo hospodářského hlediska minulosti, jejíž svědci doposud žijí.⁷ K sběru primárních dat použijí metodu, která k orální historii

4 HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*, s. 133.

5 Tamtéž, s. 133.

6 Tamtéž, s. 134.

7 VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015, s. 11.

neodmyslitelně patří, tedy polostrukturovaný rozhovor, které zahrnuje také pozorování mimoslovních projevů. Následně tato data podrobím obsahové analýze a poté interpretuji.

1.1 Charakteristika výzkumu

Bakalářská práce se zaměřuje na každodenní život bývalých pracovníků dnes již uzavřeného dolu Jan Šverma v Žacléři v období od 70. let 20. století, tedy od počátku tzv. normalizace, až po ukončení těžby v roce 1992. Téma jsem si zvolila kvůli mně důvěrně známému prostředí, ve kterém jsem trávila své dětství. Žaclěř na mě dnes působí jako „město duchů“, které však do nedávné minulosti žilo bohatým společenským životem. Žaclěř je mi velmi blízké prostředí, neboť odtud pochází část mé rodiny a dodnes mé příbuzné pravidelně v Žacléři navštěvují. Je to město s poměrně malým počtem obyvatel, a proto když jsem se pamětníkům na začátku telefonního rozhovoru představila, často jsem se setkávala s vlídným přijetím, neboť mou rodinu většina pamětníků zná. Chtěla bych se tímto bádáním vrátit do pomyslné „zlaté éry“ tohoto podkrkonošského městečka, trochu přiblížit a oživit minulost jak sobě, tak lidem, kteří na tuto etapu svého života rádi vzpomínají.

Za cíl své bakalářské práce jsem si stanovila porozumět na základě kvalitativně orientovaných orálně–historických rozhovorů s šesti pamětníky porozumět pohnutkám, které vedly k výběru jejich profese. Dále se zaměřím na rizikovost jejich práce a podmínky, ve kterých pamětníci trávili značnou část svých životů. Zajímavým aspektem této fyzicky náročné práce byla navazovaná přátelství, která v důsledku změny pracovního prostředí vznikala. Ačkoliv má lidská paměť tendenci zapomínat špatné zkušenosti a pamatovat si minulost spíše v pozitivním světle, někteří narátoři popisovali také některé konfliktní situace.

1.2 Výběr výzkumného vzorku

Pro realizaci polostrukturovaných rozhovorů jsem oslovila celkem šest narátorů. Všichni pamětníci po uzavření dolu Jan Šverma zůstali v Žacléři, kde mi v místě jejich bydliště ochotně poskytli rozhovor. Hledala jsem především pamětníky, kteří nastoupili do dolu v období tzv. normalizace. Ne všichni narátoři však pracovali až do uzavření závodu v roce 1992, ale někteří zůstali zaměstnaní po ukončení těžby a pomáhali důl likvidovat. Jako prvního informátora jsem kontaktovala pana Mauera, který se sám o historii dolu Jan Šverma zajímal a zároveň v něm také pracoval. Z jeho knihy *Žaclěřské doly 1570–1992*⁸ ve své práci

8 MAUER, Jiří. *Žaclěřské doly: 1570–1992*. Žaclěř, 2017.

také čerpám. Pan Mauer se v rámci mého terénního výzkumu stal tzv. klíčovým informátorem (*gatekeeperem*), když mi sám poskytl několik dalších kontaktů, čehož jsem velmi ráda využila. Tímto způsobem jsem následně telefonicky kontaktovala pana K. a pana Friedeho. Kontakt na pana P. jsem získala prostřednictvím jeho přátel v Saunac klubu Žacléř. Kontakt na posledního narátora pana M., jsem si vyžádala opět na doporučení pana Mauera. V tomto ohledu mi byl pan Mauer velmi nápomocný, za což jsem mu vděčná.

V následující tabulce č. 1 předkládám základní informace o narátorech. Ve většině případů se pozice narátorů v průběhu času vyvíjela, a proto jsem do tabulky zaznamenala pouze ty pozice, ve kterých narátor setrval nejdéle.

Tabulka č. 1. Výzkumný vzorek

Narátor	Datum narození	Rok nástupu do dolu Jan Šverma	Rok odchodu	Pozice
Jiří Mauer	1956	1974	2016?	důlní elektromontér / správce počítačové sítě
Pan K.	1954	1975	2009	horník / důlní technik / střelní mistr / skladník trhavin / důlní dozorce / tesař / strojník (dekret dodělával v průběhu)
Vladimír Pospíšil ?	1946	1964	1990	horník
Pan P.	1942	1958	1990	pomocný pracovník / horník / střelní mistr
Rudolf Friede	1957	1976	2009	zámečník / důlní mechanik / mistr úpravny uhlí / technik
Pan M.	1964	1984	2021	horník / důlní technik / odpadový hospodář

Zdroj: autorka práce

Každému z narátorů jsem před začátkem nahrávání vysvětlila, jakou práci píšu a jak budu s nahranými rozhovory dále nakládat. Také jsem každému položila otázku, zda chtějí svá data anonymizovat, k čemuž se přiklonili tři narátoři. Požadavek o anonymizaci dat jsem uvedla také do informovaného souhlasu. Každému narátorovi se podařilo zodpovědět všechny otázky v rámci jednoho rozhovoru, takže další setkání již nebyla nutná. Celkem jsem měla připravených 32 otázek,⁹ a vždy jsem však pokládala ještě otázky doplňující. Průběh rozhovoru s jednotlivými narátory a své postřehy jsem co nejdříve zpětně

⁹ Příloha č. 1.

zaznamenala do protokolu o rozhovoru, který je povinnou součástí dokumentace orálně – historického výzkumu.

Prvním realizovaným rozhovorem byl rozhovor s panem Mauerem. Pan Mauer se sám zabývá výzkumem dolů, a proto mi byl k dispozici vždy, když jsem potřebovala radu, kontakt na druhé osoby či zdroje. Zprvu odpovídal, ostatně jako všichni dotazovaní, poněkud stručně. Důvodem mohla být skutečnost, že bylo po narátorovi vyžadováno, aby mluvil o svém soukromém životě s cizí osobou. Svou roli také mohli sehrát gender a věkový rozdíl. Atmosféra se však v průběhu času uvolňovala a pan Mauer přiznal, že byl rád, že se o své vzpomínky mohl tímto způsobem podělit.

Druhý rozhovor jsem vedla s panem K., který se cítil zpočátku nejistý ohledně účelu poskytování dat. V průběhu rozhovoru se snažil co nejlépe vysvětlit technickou stránku hornictví. Pro lepší představu využíval gestikulaci. Mluvený projev obsahoval delší odmlky, kdy se pan K. rozmýšlel, co by k tématu ještě dodal. Vypozorovala jsem, že ho v těchto chvílích ticha nesmím zaskočit otázkou. Počkala jsem tedy a nepřerušovala jsem jeho tok myšlenek. Narátor se poté vždy opět sám rozmluvil. Pan K. byl přes občasné záchvaty kašle ochotný rozhovor dokončit, což jsem velmi ocenila a snažila se ho co nejvíce urychlit. Opět jsem měla pocit, že narátor rád své vzpomínky sdílel s mladší generací.

Rozhovor s Vladimírem Pospíšilem se nesl v duchu veselých příhod, ale i smutných vzpomínek na přátele, neboť den před tím se narátor účastnil pohřbu svého přítele ze šachty. Do rozhovoru vstupovala žena narátora a doplňovala nebo poopravovala vyprávění pana Pospíšila. Ačkoliv je přítomnost třetí osoby u rozhovoru z metodologického hlediska nesprávná,¹⁰ ukázala se být pro rozhovor přínosem, neboť narátor byl uvolněný a já jistější, že si z návštěvy odnesu pravdivé a ucelené informace.

V blízkosti známých osob jsem provedla rozhovor s panem P., který se uskutečnil v narátorově oblíbené restauraci, kde se dodnes schází se svými přáteli ze šachty. Prostředí bylo poněkud hlučnější, ale narátor se vlivem přátelského prostředí uvolnil a více soustředil na otázky. Odpovídal poněkud stručněji a (na rozdíl od pana K.) po odpovědi, kdy následovala odmlka, nenavázal novou vzpomínkou. Snažila jsem se tady narátora co nejvíce doptávat a nasměrovat ho k rozvedení svých myšlenek. Pan P., i když stručněji z důvodu zhoršující se paměti však nakonec na všechny otázky odpověděl.

10 VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s. 182.

Pátý rozhovor jsem vedla s panem Rudolfem Friedem, který mi velmi ochotně i přes svou zaneprázdňenost odpověděl na všechny otázky. Pan Friede v minulosti pracoval na povrchu dolu mj. v úpravně uhlí. I přes to, že v tomto případě nehrozilo riziko zasypání v důsledku uvolnění zeminy, bylo toto zaměstnání velmi rizikové, a to především kvůli vysoké prašnosti. Pan Friede ve svém vzpomínání často porovnával aspekty práce na povrchu dolu a v podzemí.

Narátor, se kterým jsem vedla poslední rozhovor v místě jeho bydliště, byl ochotný odpovědět na mé otázky a podělit se se mnou o svůj úhel pohledu. Pan M. se zná s lidmi z této oblasti, a proto byl rozhovor veden ve velmi příjemné atmosféře. Narátorova výpověď mi, i přes to, že jsem již nečekala, že se dozvím nové informace, přinesla spoustu nových poznatků.

1.2.1 Orální historie

Co toto slovní spojení, které může na první dojem působit jako oxymoron, vlastně ve své podstatě vyjadřuje? Zjednodušeně řečeno je orální historii možné charakterizovat jako „obraz (lidské) minulosti popsany vlastními slovy.“¹¹ Přesněji řečeno, jedná se o „řadu propracovaných, avšak stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky určité události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.“¹² Prostřednictvím nahrávaných rozhovorů zachycuje a shromažďuje osobní komentáře a vzpomínky pamětníků. Jde o dialog, ve kterém hraje hlavní roli dotazovaný – pamětník, narátor, aktér, respondent.¹³ Rozhovory jsou nejprve nahrávány na diktafon nebo kameru, poté prepisovány, analyzovány a interpretovány. Ve své podstatě lze orální historii řadit ke kvalitativním výzkumům, protože není možné předem určit přesný průběh a výsledek badatelské práce.

V minulosti byly historické události, tradice a pověsti předávány pouze ústní formou, neboť umění psaného slova většinová populace neovládala. Orální historie má svůj počátek v době, kdy byla historie poprvé zaznamenávána, tedy před asi třemi tisíci lety, kdy čínská dynastie

11 VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s. 8.

12 Tamtéž.

13 RITCHIE, Donald. *Doing oral History* (2nd edition). New York: Twayne Publishers, 2003, s. 19.

Zhou shromáždila vyprávění lidí pro potřeby soudců. Až o několik století později prováděl historik Thúkydídés rozhovor s těmi, kteří bojovali v Peloponéských válkách. I tehdy panovala o tomto způsobu získávání historických dat skepse. Kritika směřovala především k rozdílnému vnímání lidí stejné události, tedy k subjektivitě – omylnosti a nestejnorodosti lidské paměti.¹⁴ Počátkem dvacátého století začali folkloristé při svých výzkumech lidové kultury nahrávat nejen místní hudbu, ale také krátké rozhovory s těmi, kteří hudbu vytvářeli. K nahrávání používali voskové válečky a nepříliš praktické, těžké a rozměrné nahrávací přístroje.¹⁵ Americký úřad pro etnografii vyslal v devadesátých. letech 19. století výzkumníky za účelem zaznamenání písní a příběhů původních obyvatel Ameriky právě na tyto voskové válečky.¹⁶ K rozšířenějšímu využití nahrávek vzniklých při rozhovorech docházelo až po druhé světové válce, kdy se za účelem zaznamenávání zvuku začal používat magnetofonový pásek a přenosné nahrávací přístroje začaly být lidem dostupnější. Přestože je využití poznatků získávaných prostřednictvím vzpomínek známé po dlouhé období lidských dějin, mechanické zaznamenávání podrobnějších rozhovorů není staré více než osmdesát let.¹⁷

Za první organizovaný projekt orální historie je považováno nahrávání vzpomínek Allanem Nevinsem, který v roce 1948 za dob svého působení na Kolumbijské univerzitě prováděl rozhovory s představiteli elit za použití těžkých kotoučových nahrávacích zařízení. V šedesátých letech 20. století byl do standardního vybavení zařazen lehce přenositelný a ovladatelný kazetový magnetofon. S tímto vynálezem přichází změna orientace zájmu od zpovídání elit k naslouchání neelitních vrstev obyvatelstva.¹⁸ Nevins, novinář, který se stal historikem, založil v roce 1948 první moderní archiv orální historie. O deset let dříve napsal svou knihu s názvem „*The Gateway to History*“¹⁹, ve které nastínil svůj návrh na oživení historických studií ve Spojených státech amerických systematickým pokusem získávání komplexních výpovědí Američanů (*opinion makers*), významně se podílejících na politickém, hospodářském a kulturním životě posledních šedesáti let.²⁰

14 Tamtéž, s. 20.

15 YOW, Valerie Raleigh. *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. Washington: AltaMira Press, 2005, s. 2.

16 RITCHIE, Donald. *Doing oral History*, s. 21.

17 YOW, Valerie Raleigh. *Recording Oral History*, s. 3.

18 Tamtéž, s. 3.

19 NEVINS, Allan. *The Gateway to History*. Chicago: Quadrangle Books, 1963.

20 RITCHIE, Donald. *Doing oral History*, s. 22.

S dalším vývojem orální historie obrátili historikové svoji pozornost na tzv. bezejmenné masy. S touto změnou diskurzu souvisí pojetí orální historie jako nástroje, který demokratizuje dějiny. Někteří badatelé se orientovali na v dějinách marginalizované vrstvy obyvatelstva, jiné zajímal život lidí patřících do vyšších kruhů. Demokratizace se tedy odrážela také ve snaze o odstranění sociálních rozdílů, nebo alespoň v jejich minimalizaci, stíráním nerovnosti mezi tzv. „velkými“ a „malými“ dějinami. „Malým“ dějinám připisuje orální historie zvláštní postavení, i přes nesouměřitelnost jednotlivých jedinečných životních příběhů a vyloučení nároků na zobecňující hlediska.²¹

V českém akademickém prostředí nabyla orální historie vlivem společenské situace na významu, když se stala podle některých autorů samostatným vědním oborem, přestože se akademičtí představitelé spíše přikláněli k zařazení orální historie do kategorie subdisciplíny, pomocné vědy historické, neboť ji považovali jen za konkrétní soubor metodologických pouček.²²

Z praktického hlediska může být orální historie popsána jako vědecká disciplína složená z vícero charakteristik, jejímž ústředním metodickým nástrojem je nahrávaný rozhovor ve formě odpovědí na otázky. Jeho vedením je pověřen tazatel, který je s osobou dotazovaného seznámen a zná o něm základní informace. Tento rozhovor vede tazatel s osobou, obeznámenou se zásady tázání, která má za úkol vyprávět svůj životní příběh, své pocity a přesvědčení či stanoviska k určitým předem domluveným, ale také v průběhu rozhovoru nastoleným tématům. Nahrávka rozhovoru či jeho přepis může dále sloužit ostatním badatelům jako pramen pro jejich další vědeckou práci. Tento způsob sběru dat se dá využít nejen ke studiu historie, ale i v jiných oborech, například v sociologii, antropologii, etnologii, politologii, psychologii, muzikologii aj.²³

Stejně jako charakteristika je problematický i samotný pojem orální historie, o jehož autorství se i dnes vědci stále přou. Název „oral history“ má svůj původ v Severní Americe. Pátrání Charlese Morrisseyho, orálního historika, po přesném původu tohoto pojmenování, vedlo až k newyorskému občanovi žijícímu v 19. století.²⁴ Ačkoliv toto označení přímo nekoresponduje s tím, co obnáší jeho význam, byl badateli všeobecně přijat a využíván. V českém prostředí se „historikové i přes návrhy některých alternativních termínů, jako jsou

21 VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s. 22–23.

22 Tamtéž, s. 11.

23 VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007, s. 11–12.

24 YOW, Valerie Raleigh. *Recording Oral History*, s. 3.

„vyprávěné dějiny“ (Milan Otáhal a Miroslav Vaněk) nebo „mluvená historie“ (Zdeněk Beneš), nakonec shodli na konsenzu využívat do češtiny přeložené a o příslušné sklonné přípony upravené sousloví *orální historie*.“²⁵ Miroslav Vaněk dále v souvislosti s tímto tématem zmiňuje, že není vyloučené, že se název v českém prostředí časem změní. Orální historie je vzhledem ke své otevřenosti k různým vnějším vlivům náchylnější ke změnám, než obory mnohem starší a v akademickém prostředí ukotvenější. Nedostatkem orální historie je závislost na paměti a tvrzení narátorů, které může být vzhledem k časovému odstupu či nedokonalosti lidské paměti nepřesné.

1.2.2 Práce s dalšími prameny

Další zdroje, ze kterých v bakalářské práci vycházím, jsem získala ve Státním okresním archivu Trutnov, v Městském muzeu Žacléř a v digitálním repozitáři Univerzity Karlovy. Celkem jsem do trutnovského archivu podnikla čtyři návštěvy, které jsem využila ke zkoumání kroniky Žaclěře, časopisu *Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce* a fondu Václava Jiráka.

Časopis Jiskra byl vydáván od roku 1940 nejprve jako nelegální komunistické periodikum v Malých Svatoňovicích. S příchodem socialismu se *Jiskra* stala oficiálními závodními novinami vydávanými Východočeskými uhelnými doly a doručovanými na všechna jejich pracoviště. Periodicita vydání se střídala mezi týdenní a čtrnáctidenní.²⁶ Zkoumat jsem začala nejprve čísla vydávaná v sedmdesátých letech 20. století. Články z této doby se zabývaly především hospodářskou politikou závodu, bezpečností, modernizační techniky, ale i propagací komunistické strany či stranickou výchovou. Co se týká obsahu, zůstala náplň *Jiskry* v osmdesátých letech takřka nezměněna. Stále byl kladen důraz na politickou situaci, která byla prezentována především na titulní straně každého čísla. Dále byla zveřejňována hospodářská situace závodu a informace ohledně plnění plánů těžby. Často byly v číslech vyznamenávány kolektivy, které plány překračovaly. Některé články ve všech číslech obsahovaly také obrazový materiál.

Městské muzeum Žacléř mi poskytlo sken kronik města Žacléř z let 1970–1977. Tyto kroniky byly sepsány na psacím stroji, kdežto kronika zapůjčená v trutnovském archivu byla psána ručně kronikářkou Anežkou Šídovou. Kroniky z Městského muzea Žacléř existují v

25 VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti*, s. 15.

26 KRÁLÍKOVÁ, Kateřina. *Proměny závodních časopisů na příkladu Jiskry východočeských horníků*. Praha, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky, s. 26.

naskenované podobě a po dohodě s pracovníky muzea mi byly poslány v elektronické podobě. Kroniky pojednávaly o počtu obyvatel ve městě, Městském národním výboru, práci jednotlivých komisí, kultuře, vzdělání, zdravotnictví a v neposlední řadě o hospodářské situaci. Zápis do kroniky od roku 1971 prováděl Oldřich Krejcar.

Přímo v areálu bývalého dolu se nachází Archiv technické dokumentace a Archiv důlního měřičství. V těchto archivech jsou uloženy technické záznamy dolu, např. plány budov a důlní mapy. Pro svou práci jsem tento typ dat nevyužila. Po ukončení těžby byly archivy tříděny a část materiálů byla uložena v soukromých sbírkách. Částí materiálů disponuje i Jiří Mauer, který ji uchovává a využívá ke svým studiím dolu. Další primární prameny jsou uloženy ve Státním oblastním archivu v Hradci Králové, konkrétně ve fondu Východočeské uhelné doly a ve fondu Revolučního odborového hnutí (ROH). K porovnání svých závěrů v empirické části práce využívám diplomovou práci Terezy Fechtnerové, která se zabývá každodenním prožíváním zaměstnanců dolů v Příbrami.

1.3 Analýza a interpretace

V rámci kvalitativního výzkumu jsem získaná data podrobila obsahové analýze, která je výchozím prostředkem pro jejich interpretaci. Analýzu můžeme nazvat rozbořem, který tvoří závěr ze sesbíraných dat. Interpretace v podstatě tyto závěry osvětluje. Jinými slovy, analýza vytváří souvislé vyprávění, které následně interpretujeme, tedy uchopujeme určitým způsobem. Analýza se však neopírá pouze o obsah rozhovoru, týká se také osobnosti narátora, jeho reakcí, ať už na jednotlivé otázky či na celý projekt, mimoslovních projevů a také přístupu k rozhovoru. Do analýzy jsou také zahrnuty odmlky v narátorově projevu, které mohou vypovídat mnoho o narátorových pocitech. Stejně tak lze analyzovat i nonverbální komunikaci, tedy narátorovu gestikulaci, mimiku a postoj těla, z čehož jsem mohla vyvodit, zda narátor na konkrétní otázky odpovídal nejistě nebo vůbec. Na to jsem reagovala už v průběhu rozhovoru změnou tématu či povzbuzením (zvláště v případě problémů s pamětí).

Výzkumník, ale i čtenář si musí uvědomit, že analýzu provádí člověk, který průběh výzkumu a následně závěry nějakým způsobem ovlivňuje. V tomto ohledu je ze strany výzkumníka důležité brát rozhovor s určitým odstupem a kritickou sebereflexí – tzn. uplatňovat badatelskou reflexivitu.²⁷

27 NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. (eds.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*, s. 421.

Co se tedy rozumí analýzou dat? V průběhu analýzy nejprve vizualizovaná data čteme několika různými způsoby s cílem dojít k nějakému závěru. Už samotné čtení tedy podléhá výzkumníkově představě, jaký závěr pravděpodobně práce bude mít. Z tohoto důvodu musí být tazatel schopný vzdát se svých předpokladů i přesto, že data směřují k jinému závěru, než původně očekával.

Po přečtení dat si tazatel své úvahy o textu zapíše, čímž získává možnost si data lépe zpětně promyslet. Poznatky o každém rozhovoru jsem proto zaznamenávala do protokolů o rozhovoru, které jsou povinnou součástí dokumentace orálně–historického pramene. Dalším postupem obsahové analýzy je záměrné a nezáměrné redukování dat s ohledem na jejich relevantnost pro výzkum. Redukovaná data následně tazatel komparuje. Příkladem takových dat mohou být přímo jednotliví narátoři, situace či konkrétní výpovědi. Kombinací těchto postupů se snažíme nacházet vztahy mezi detaily v narátorových výpovědích, které následně směřují k porozumění a zasazení vyprávění do širších souvislostí. Cílem analýzy rozhovorů je tedy získat povědomí o tom, jak narátoři vnímají své činy a jak konstruují a reflektují sociální realitu kolem sebe. Bez tohoto vědomí bychom se nemohli s dostatečnou empatií „vcítit“ do narátorova života.

1.4 Etické otázky výzkumu

S ohledem na využívání metody orální historie, je etická otázka výzkumu velmi aktuální, neboť se může i přes svůj historický ráz práce dotknout přítomnosti žijících pamětníků. Proto je třeba dbát dvou rovin empirického výzkumu. Na jedné straně jde o pokus o získání vědeckého poznání, druhou rovinou jsou práva osob, které se výzkumu účastní. Odpovědnou osobou je vždy badatel, který musí dbát na výběr vhodných metodologických postupů v kontextu terénu, do něhož vstupuje. Dále se badatel musí chovat tak, aby nikoho ve svém výzkumu nepoškodil ani bezprostředně, ani druhotně, např. ve zprávě z výzkumu. Předpokladem pro eticky korektní výzkum je tedy vědomí vlivu výzkumu na zkoumaný jev neboli reflexivita.²⁸ Etika kvalitativního výzkumu nemůže být založena na záměru výzkumu, neboť tyto záměry bývají fluidní, ale měla by vycházet z hlediska konkrétních motivů a dispozic. Na účastníka výzkumu nelze pohlížet jako na „stroj“ poskytující informace, ale jako na spolupracovníky podílející se na projektu.²⁹ Autorky Guillemín a Gillam odlišují

28 NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. (eds.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*, s. 59.

29 IPHOFEN, Ron; TOLICH, Martin. *The SAGE Handbook of Qualitative Research Ethics*. London: Sage Publications, 2018, s. 35–36.

etiku procedurální a etiku v praxi, přičemž procedurální etika zahrnuje obecnou legislativu či pravidla dané instituce, která jsou sepsána v etických kodexech, jejichž dodržování kontrolují etické komise, a etika v praxi (aplikovaná etika, „mikroetika“), která upravuje vztah mezi etikou procedurální a samotnou výzkumnou praxí.³⁰ Výzkumník musí dbát základních pravidel, kterými podle Murphyho jsou: vyvarování se poškozování účastníků, přínos pozitivního užítu výzkumu založeného na lidských subjektech, respektování hodnot a práv rozhodnutí účastníků a rovné zacházení s nimi. Povinnosti výzkumníka jsou však komplexního charakteru, znamená to tedy, že vzhledem k flexibilitě a rozmanitosti výzkumu nelze pouze dodržovat normativní seznam požadavků.³¹

Jedním ze šesti základních požadavků výzkumné etiky ke správnému procesu výzkumu, které jsou shrnuty v učebnici *Metody výzkumu ve společenských vědách*,³² je respekt k soukromí a autonomie všech, kteří se na výzkumu, jakkoliv podílejí. S tím samozřejmě souvisí potřebný dobrovolný informovaný souhlas účastníka na samotné participaci. Souhlasu se výzkumník v žádném případě nesmí domáhat a nesmí k němu aktéry nutit. Když účastník na spolupráci přistoupí, je na místě, pokud se výzkumník rozhodne je na místě získaná data anonymizovat.

K uveřejnění rozhovorem získaných poznatků je vzhledem k legalitě a etice nutnost, kterou lze nejlépe řešit uzavřením smlouvy, informovaného souhlasu, který bude sloužit jako podklad pro eticko–právní vztah mezi tazatelem a narátorem. Informovaný souhlas by měl obsahovat název projektu, jeho záměry a cíle. Dále zde musí být narátorovi popsáno, jak bude v další části bádání nakládáno s jeho výpověďmi. Narátor svým podpisem souhlasí se zpracováním osobních údajů podle zákona č. 110/2019 Sb. a zákona č. 89/2012 Sb. občanského zákoníků, které poskytl v rozhovorech zachycených a uložených tazatelem a zároveň správcem těchto údajů, včetně uvedení jeho kontaktních údajů pro případné dotazy. Pro svou práci jsem narátorům předkládala souhlas, jehož podpisem narátor souhlasil s poskytnutím informací vzniklých z rozhovoru pouze za účelem následné publikační, vzdělávací a archivační činnosti pro Ústav pro soudobé dějiny Akademie věd České republiky a Fakultu humanitních studií Univerzity Karlovy. V další části souhlasu byla

30 GILLAM, Lynn; GUILLEMIN, Marylis. Etika, reflexivita a "eticky důležité okamžiky" ve výzkumu. *Biograf*. Sage Publications, roč. 35, 2004, s. 28.

31 MURPHY, Elizabeth; DINGWALL, Robert. The ethics of ethnography. In: Atkinson, Paul et al. (eds.). *Handbook of Ethnography*. London: Sage Publications, 2001, s. 339–347.

32 NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. (eds.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*, s. 63.

uvedena narátorova práva vztahující se k otázce zpracování osobních údajů (např. právo na odvolání uděleného souhlasu či žádost o smazání osobních údajů, které již nepotřebují být dále zpracovány). Na závěr smlouvy měl narátor možnost do vyhrazeného místa uvést individuální požadavky, kterými svou účast na projektu podmiňuje. Takovým požadavkem byl např. zájem o anonymizaci dat, nesouhlas s další manipulací s daty třetí stranou apod. Narátor si kdykoliv v průběhu participace mohl samotnou účast rozmyslet s vědomím, že jej informovaný souhlas k účasti na mé bakalářské práci nezavazuje. Přestože byla u narátorů často nutnost podpisu přijímána s náznakem opovržení a tvrzením, že „to ani není potřeba“, vždy jsem před zahájením rozhovoru informovaný souhlas k podpisu předložila.

Vzhledem k nerovnoměrnému vztahu badatel – participant ve smyslu profitu z výzkumu je zásadní neupřednostňovat výzkumný zájem před zájmy narátora. Otázka využití či zneužití studovaných je otázkou zodpovědnosti tazatele za průběh výzkumu, ale i toho, jak bude s výsledky výzkumu nakládáno po jejich zveřejnění.

Průběh výzkumu musí probíhat tak, aby výzkumník žádným způsobem účastníka nesnižoval či nezpochybňoval. Předpokladem pro správný průběh výzkumu je neustálé udržování povědomí o této povinnosti v celém jeho průběhu, empatie, úcta k lidem a jejich hodnotám a samozřejmě zodpovědnost, kterou spolupráce s lidmi nepochybně vyžaduje. Co se týče hodnot, není pochyb, že výzkumník má hodnoty vlastní. Nesprávná situace nastává tehdy, jestliže se výzkumník snaží své hodnoty druhým prezentovat jako jediné správné a považuje je za validnější či legitimnější. K tomu se vztahuje také snaha nepřetížít respondenta otázkami a brát ohled na jeho čas.

Čtvrtý požadavek eticky správného výzkumu znamená zohlednění dopadů výzkumu na výzkumníky zkoumající stejný terén. V pátém požadavku se hovoří o samotném badateli. Výzkum nesmí poškodit jak participanta tak samotného výzkumníka. Konečně poslední bod se týká publikační etiky a vzájemných vztahů mezi ostatními kolegy z akademické obce. Opět zde můžeme použít zásadu neznevažovat jejich názory a práci, či záměrně nešířit nepravdivé informace za účelem poškození kolegů a kolegyně.³³

Výše zmíněná práva a povinnosti se vztahují k etice jakéhokoliv kvalitativního výzkumu. Historický výzkum má nicméně svá specifika. V následujících odstavcích bych se ráda věnovala pravidlům, sepsaných na míru orálně–historického bádání.

33 NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. (eds.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*, s. 66–67.

Pravidla procedurální etiky orální historie můžeme nalézt v etickém kodexu České asociace orální historie, jehož hlavním úkolem je „*chránit ji (orální historii) před nevědeckým používáním a důsledně zastávání etických pravidel výzkumu vedeného metodou orální historie*“³⁴ Mezi povinnosti tazatele vůči narátorovi patří důkladné seznámení narátora s cíli výzkumu, do něhož by po svém případném souhlasu přispěl svými vyprávěnými vzpomínkami. Tazatel by měl osvětlit také narátorova práva a následné nakládání s jeho výpověďmi. Je však složité formulovat přijatelně specifický souhlas týkající se sekundárního užití těchto informací pro budoucí výzkumy, které ještě nejsou ani naplánované. Tento problém je řešen institucemi tzv. otevřenými souhlasy, které do souhlasu zahrnují zpracování za jakýmkoliv účelem podle zásad obecně vědeckého výzkumu.³⁵

S tvrzením narátora nemusí tazatel souhlasit, vždy ho však musí respektovat a být v co největší míře „objektivním“ posluchačem, neboť cílem výzkumu má být zachycení narátorových autentických myšlenek a vzpomínek, které jsou stěžejním pramenem orálně–historické práce. Ke sběru dat by měl proto tazatel přistupovat nadměru citlivě, s respektem a s jistou dávkou porozumění zvláště pokud se výzkum dotýká citlivých otázek, které v narátorovi mohou vyvolat nepříjemné pocity.

Za nahrávky rozhovorů je tazatel odpovědný a měl by jejich uchovávání co nejlépe zabezpečit. Důležitým bodem, který práci dodá větší hodnotu, je výzkumníková kritická sebereflexe svých jednotlivých rozhodnutí a jejich následných dopadů. Výzkum samozřejmě vzniká za dodržování platné evropské legislativy a základních lidských práv.³⁶

V každém stádiu výzkumu platí, že musíme čelit etickým rozhodnutím. Podle Emmy Vickers je primární odpovědnost badatele orientována směrem k narátorům a až sekundárně k vědě, neboť právě na narátorovi vůli sdělit svůj příběh závisí tazatelův vědecký projekt. Nabízí se tedy otázka, zda po ukončení rozhovoru není tazatel narátorovi, vzhledem k určité intimnosti, kterou výpověď o soukromém životě jistě obnáší, něco dlužen. Odborníci ale většinou před přílišnou pomocí a vděčností vůči narátorům varují. S tím souvisí také fakt, že by tazatel nikdy neměl slibovat takovou pomoc, kterou nemůže splnit. Etická pravidla je nezbytné dodržovat i z hlediska slabší pozice, do které je narátor v průběhu výzkumu postaven. Ve vztahu tazatel – narátor se nachází v pozici slabšího. Z tohot důvodu požaduje

34 Etický kodex České asociace orální historie, o. s. Praha: Česká asociace orální historie, 2018, s. 1. [cit. 27. 3. 2023]. Dostupné z: http://www.coha.cz/wp-content/uploads/2018/05/Etický_kodex-COHA_2018.pdf

35 POLČÁK, Radim; ŠEVČÍK, Leoš et al. *Metodika aplikace GDPR na výzkumná data v prostředí vysokých škol v ČR*. Brno: Masarykova univerzita, 2018, s. 34.

36 Etický kodex České asociace orální historie, s. 2–3 .

etika jistotu, aby byl narátor nejen se svými právy obeznámen, ale aby jim také porozuměl, a také aby porozuměl tomu, proč a za jakým účelem má rozhovor probíhat. Na druhé straně má tazatel odpovědnost ke své akademické práci, tudíž má za úkol vypracovat kompletní vědecký dokument, a proto musí být schopen tyto dvě roviny v rámci výzkumu co nejlépe vyvážit.³⁷

2 Teoretická část

V této části bakalářské práce osvětlím a budu charakterizovat pojmy, které úzce souvisí s orálně – historickým výzkumem. Vyprávění vzpomínek každého narátora je podmíněno vznikem vzpomínek, který by bez kolektivní paměti nemohl být uskutečněn. Proto se v následující kapitole budu věnovat vývoji studia kolektivní paměti a samozřejmě také definovat, co tento koncept znamená a proč je pro tento typ výzkumu důležitý. Dalším neméně důležitým pojmem je tzv. profesní identita, která byla v hornickém zaměstnání v období komunismu velmi specifická a vládnoucím režimem oceňovaná. Orální historie se zabývá především dějinami každodennosti, tedy dějinami „zdola“. Studium dějin každodennosti je fenomén, který se začal rozšiřovat ve dvacátém století a měl zásadní vliv na utváření metodologie, kterou využívám ve své práci. V kapitole, věnující se historickému kontextu přiblížím období, ve kterém narátoři vyrůstali a žili, což mělo zásadní vliv na utváření jejich života a výběr povolání. Pochopení širších historických událostí je nevyhnutelnou podmínkou pro porozumění každodenního života narátorů.

2.1 Kolektivní paměť

Studiem paměti se po značnou dobu zabývala nejedna oblast humanitních věd – především historie, filosofie, psychologie a s postupem času i historická sociologie, která vnímá paměť jako určitou „*schopnost člověka uchovávat ve vědomí minulé události, vjemy či zkušenosti*.“³⁸ Úvahám o paměti věnují pozornost již antičtí autoři a filosofové, například Aristoteles či Platón. Avšak konkrétně o historické paměti polemizuje až francouzský historik, zabývající se především dějinami středověku – Jacques Le Goff – který ve své knize *Paměť a dějiny* z roku 2007 rozděluje paměť vzhledem k jejímu vývoji v čase. První je

37 SCHINDLER–WISTEN, Petra. Dynamika orálněhistorického výzkumu: narátor a tazatel jako dva hráči s vlastními trumfy. In: MÜCKE, Pavel; BRYCHTA Martin, ed. *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*. Praha: Česká asociace orální historie, 2016, s. 107.

38 ŠUBRT, Jiří; PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko sociologického bádání, *Historická sociologie* [online]. roč. 1, číslo 1, 2010, s. 9. [cit. 5. 4. 2023]. Dostupné z: <https://historicalsociology.cuni.cz/HS-31-version1-2subrt.pdf>

paměť etnická, vyskytující se u společností neznajících písmo, paměť zasazenou do časového období pravěku a starověku, tedy období, kdy se písmo začalo teprve vyvíjet. Druhým typem je paměť středověká, která pojímá stejnou měrou psanou i ústní podobu. Za třetí jde o paměť, formující se v rozmezí od 16. století současnosti, jejíž konečnou fází jsou rozšířená paměťová studia současnosti.

Francouzský historik Henry Rousso definuje kolektivní paměť ve své knize s příslušným názvem *Dějiny a paměť* jako určité projevy, které zapříčiňují poznání minulosti a které utvářejí identitu větších či menších skupin lidí, čímž se zároveň vymezuje vůči ostatním skupinám. Kolektivní neboli sociální paměť je tedy vzpomínka sdílená mezi příslušníky jedné skupiny na ni samotnou.³⁹ Dalším význačným autorem, bádajícím nad otázkou paměti, byl profesor na Štrasburské univerzitě a na Sorbonně Maurice Halbwachs, který poprvé použil slovní spojení „kolektivní paměť“ koncem třicátých let 20. století. Halbwachs tvrdil, že výměna vzpomínek a předávání kolektivní paměti jsou možné jen díky jazykové komunikaci, protože význam slova je vázán na vzpomínku a naopak. S kolektivní pamětí souvisí také paměť individuální, kterou Halbwachs odlišuje. Předpokladem existence paměti je paměť kolektivní, protože i individuální vzpomínky pocházejí sice ze skupinového myšlení, ale jsou následně komunikovány a předávány mezi sebou.⁴⁰ Kolektivní paměť není neměnná. Neustále se vytváří sdílením vzpomínek v závislosti na sociálních podmínkách dané skupiny lidí. Je zde však riziko, že paměť může dějinné události časem zkreslovat, nebo že opakovaným sdílením dojde k pokřivení pravdivosti výpovědí a vznikne tak obraz interpretace nové minulosti. Tento proces může být vědomý i nevědomý.⁴¹

2.2 Profesní identita

Profese je nesmírně důležitým prvkem, který ovlivňuje nejen naši každodennost ale i budoucnost ve smyslu kvality života, ať už v duchovní či materiální rovině. Někteří své zaměstnání vnímají primárně jako způsob k získávání prostředků k životu, další jako možnost seznámení se s novými lidmi a jiní jako místo, kde mohou rozvíjet a uplatňovat své znalosti a dovednosti a předvést je. V případě dotazovaných narátorů byl výběr povolání většinou ovlivněn především finančním ohodnocením. Koncept identity je pro mě v tomto směru důležitý, neboť v této práci se mj. snažím zjistit, zda se narátoři ztotožnili se svou

39 HLAVÁČEK, Jiří. Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin. *Memo*. Plzeň, roč. 2, č. 2, 2012, s. 9.

40 Tamtéž, s. 24.

41 HLAVÁČEK, Jiří. Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin. *Memo*, s. 10.

prací, nebo alespoň s lidmi stejného povolání. Záviselo na identifikaci se svými kolegy také navazování vztahů s lidmi vykonávající jiné povolání?

Identitu bychom podle Petruska mohli definovat, jako „*obecnou jednotu vnitřního psychického života a jednání, která bývá též nazývána autentickým bytím.*“⁴² Podle Maslowa je identitou schopnost být tím, čím jsme. Vzhledem k tomu, že se práce zaměřuje na život horníků, je důležité zjistit, jak se se svým zaměstnáním ztotožňovali či neztotožňovali. Termín profesní identita v sobě spojuje profesní a osobní já. Obojí ovlivňuje vztahy s ostatními ve společnosti ale i mezi sebou navzájem. Můžeme říci, že je to způsob, jak lidé vnímají v rámci profese sami sebe, a jak to dávají vně profesní skupiny najevo.⁴³ Tento aspekt jsem se snažila sledovat v odpovědích narátorů na otázku, jestli v navazování vztahů v Žaclěři hrálo roli také povolání lidí. Odpovědi byly různé, ale ve dvou základních aspektech se shodovaly. Co podle narátorů nejvíce ovlivňovalo vztahy a odlišovalo pracovní identitu zaměstnanců Dolu Jan Šverma a zaměstnanců v jiných podnicích v Žaclěři, byl rozdíl ve finančním ohodnocení. Kdybychom tuto problematiku rozvinuli více, zjistili bychom, že tento druh rivality existoval i v rámci jednoho podniku. Mohla to být např. rivalita způsobená rozdíly finančního ohodnocení mezi pracovníky podle zařazení do tříd. Vzhledem k tomu, že je Žaclěř malé město, se většinou narátoři vyjadřovali o vztazích mezi nimi a lidmi pracující mimo důl pozitivně. Bylo to dáno také tím, že v těchto podnicích často pracovaly rovněž manželky a jiní blízcí lidé horníků.

2.3 Dějiny každodennosti

Pojem každodennosti je v historii poněkud problematický. Například podle Caroly Lippové, německé kulturní antropoložky, se každodenní kultura jako předmět bádání nachází na rozhraní mezi dějepiscetvím, sociologií a etnologií. Lippová považuje studium každodennosti za důležitou součást společenských věd od sedmdesátých let 20. století, avšak pojem samotný hodnotí po mnoha diskuzích jako dostatečně nedefinovaný a problematický.⁴⁴ Dějiny každodennosti se zabývají tzv. mikrohistorií, která se v akademickém prostředí objevuje v rámci experimentu mezi sedmdesátými a osmdesátými lety minulého století, kdy předmět zájmu tehdy tvořily především dějiny lidové kultury, tedy

42 PETRUSEK, Miloslav et al. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.

43 NEARY, Siobhan. Professional identity: What I call myself defines who I am. *Career Matters*, Stourbridge, č. 2.3, 2014, s. 14.

44 SEDLÁK, Petr. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v.v.i., roč. 20, č. 1–2, 2013, s. 121, Dostupné z: <https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2013/01/06.pdf>

ústní předávání tradic.⁴⁵ Se studiem tohoto fenoménu souvisel společenský vývoj v jednotlivých zemích. Jedním z pilířů studia „opomíjeného lidu“ a „lidu zdola“ bylo prosazení levicového proudu v politickém uspořádání země v určitém bodu jejího historického vývoje.

Pojem každodennosti implikuje především něco, co se váže k rovině času a prostoru. Jedná se o prostor, ve kterém se odehrávají všední životy lidí, obzvláště jejich zvyky a rutina. Už tento fakt napovídá, že se časový rozměr tohoto předmětu studia zabývá denním pořádkem. Je tedy všeobecně přijímáno, že *„každodennost je v opozici vůči takzvaným velkým neboli politickým dějinám, neboť lidé ve svém všedním životě většinou nahlížejí svět kolem sebe jednak zdola, tj. v perspektivě začlenění do existujících mocenských hierarchií a souvislostí dění, jednak pragmaticky, tj. v modu praktického obstarávání existenčních potřeb.“*⁴⁶

Ze studia dějin každodennosti můžeme zjišťovat nejen každodenní slasti a strasti obyvatel v minulosti, dá se také z těchto nepostradatelných jednání na denní bázi odvodit historická skutečnosti v širším perspektivě.

Kromě mikrohistorických prací, v nichž hrají hlavní roli doposud přehlížení lidé ze spodních vrstev se do této sféry řadí také práce, které pojednávají o mikrohistorii konfliktu a „demografické“ neboli „populační“ mikrohistorii, která byla rozvíjena a studována především tzv. německou göttingenskou školou. Na české akademické půdě se konceptem mikrohistorie konfliktu zabýval Jaroslav Čechura.⁴⁷ Jedním z praktických využití konceptu každodennosti je snaha tazatele získat informace o všedních dnech narátora, aby mu při rozhovoru „osvěžil“ paměť tím, že se doptává *„na každodennost, jež se pak při bližším zkoumání často segmentuje na řadu prožitků, příběhů nebo alespoň ‚mikropříběhů‘, které ale dokazují, že ‚bezdějovost‘ delšího časového období je skutečně jen zdánlivá, respektive představuje jakousi ‚klidnou hladinu‘, pod kterou se čerily hlubší proudy a víry narátorových prožitků.“*⁴⁸

Pod pojmem každodennost si však nemusíme nutně vybavit pouze pracovní rutinu. Do každodennosti je zahrnuto i trávení volného času, vzájemné vztahy mezi muži a ženami, rodinnými příslušníky či spolužáky apod. V průběhu druhé poloviny 20. století mnozí

45 KUBEŠ, Jirí. *Dějiny každodennosti II (1500–1750)*. Díl I. Pardubice, 2012, s. 20.

46 SEDLÁK, Petr. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. In: *Soudobé dějiny*, s. 122.

47 KUBEŠ, Jirí. *Dějiny každodennosti II (1500–1750)*, s. 20.

48 VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*, s. 175.

historikové diskutovali nad inovacemi historiografie. Výsledkem těchto diskuzí byla snaha o zdůraznění každodennosti, zahrnující aktérský pohled, a zařazení jejího studia mezi klíčová témata historického poznání. Proměna pohledu na „všední“ dějiny se promítla také do pedagogiky, která začala brát tyto reformy v potaz, což se projevilo mj. v přehodnocení způsobu předkládání žákům pouhých faktografických údajů, týkajících se velkých dějin. K rozvoji historické gramotnosti populace by mělo přispět právě nové vyobrazení historie, spojující tradiční přístupy ke světovým dějinám s každodenní praxí. Díky tomu lze nastínit historii jako cyklicky se opakující sled událostí, což se liší od tradičního přístupu ve způsobu uvažování času jako lineární chronologické osy, na které jsou vyznačeny pouze mimořádné události, týkající se politických dějin. To může mít za následek nárůst zájmu o studium historie a také její lepší zapamatování právě díky tomu, že si studenti mohou historický kontext představit v situacích, které sami dobře znají. Historii potom vnímají jako sobě blízkou, a ne jako něco, co náleží pouze významným osobnostem, například politikům, vojevůdcům či umělcům. Dobový kontext si například mohou spojit s tehdejší módou, nemocemi, stravováním či bydlením. Proto je lépe, když se na historickou událost nejprve podíváme z pohledu mikrohistorie, od níž postupně přejdeme k „větším“ dějinám politickým. Tímto způsobem si uvědomíme, že se dějiny dotýkají našeho současného života, který je jejich přímým důsledkem.⁴⁹

Pro informace ze světa kultury či hospodaření jednotlivých východočeských podniků mi posloužil časopis *Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce*, který se však po roce 1968 zaměřoval téměř výhradně na sféru hospodářsko–politickou. S ohledem na prožívání každodennosti aktérů jsem se snažila získat poznatky k otázkám: důvody výběru povolání narátorů; vybavení, se kterým narátor pracoval a jak se postupem času vyvíjelo; klady a zápory hornického povolání; finanční ohodnocení, které z hornické profese vyplývalo; kolektiv spolupracovníků; pověry a rituály; vztahy mezi vězni pracujícími v dolu společně se zaměstnanci; zdravotní stav; náplň volného času; profesní hrdost; přístup k ideologii; bezpečnostipráce a tragické události, a konečně také názory na ukončení těžby. V rámci své práce pojmám každodennost jako otázky vztahů, přátelství, rizik spojených s prací pod zemí a kulturního života v Žacléři.

49 PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015, s. 216–218.

3 Historický kontext (1970–1992)

Abych lépe uchopila historický kontext let 1970–1992, musím se vrátit trochu dál do minulosti, z níž se pokusím stručně nastínit období tzv. pražského jara a srpnové události z roku 1968, které byly určující pro atmosféru a podobu následujících let, v nichž narátoři žili. Šedesátá léta 20. století se v Československu nesla ve znamení uvolňování tvrdých politických poměrů, které měly svůj počátek v komunistickém puči v únoru v roce 1948. Proces reformy přerušil vpád vojsk Varšavské smlouvy 21. srpna 1968, který měl tento proces zastavit. V tomto okamžiku již vládnoucí moc ztrácela mnoho svých dřívějších příznivců, kteří na počátku padesátých let s radostí souhlasili s novátorskou a v Evropě se rozrůstající myšlenkou „sociálně spravedlivé společnosti“.

V sedmdesátých letech vlivem srpnových událostí již této myšlence zaryté „věřili“ snad jen někteří straniční funkcionáři, kteří prožili padesátá léta jako mladí lidé, a právě proto na toto období nahlíželi s odstupem času jako na „lepší časy“. Mladší generace narozená za druhé světové války společenskou situaci v sedmdesátých a osmdesátých letech vnímala odlišně především kvůli tomu, že nezažila události tzv. vítězného února. Tato generace vyrůstala v době liberálnějších šedesátých let a byla ovlivněna pomalu se navracející svobodou, kterou jim srpnové události roku 1968 vzaly. V jejich očích byla tedy sovětská armáda a Sovětský svaz okupantem a nikoliv osvoboditelem. Od této chvíle byl socialismus společností spíše trpěn, než že by byl aktivně podporován, čemuž odpovídá také pamětnická reflexe. Příčinou také byly útrapy i spokojenost v každodenních životech lidí, které prožívali bez ohledu na politické události. Avšak charakteristika totalitního režimu spočívá mj. i v zásahu do volného času člověka, proto byli lidé za normalizace nuceni řešit nejen osobní vztahy, rodinné problémy a podobné situace, ale museli své úsilí obrátit i k situacím pro reálný socialismus charakteristickým, tedy např. shánění nedostatkového zboží, akceptování požadavků režimu k povinné účasti na akcích pořádaných ve jménu budování společného socialistického státu.⁵⁰ Před srpnovými událostmi ve společnosti převládal optimismus, který vedl k národní hrdosti. To se však postupně změnilo a tíha strachu z další možné války v místě svých domovů vyvolala u společnosti opatrnost a uzavřenost. Povědomí lidí se na další desetiletí výrazně proměnilo.

Zásadou socialistické politiky bylo dosažení absolutní zaměstnanosti, která měla společnost stabilizovat a napomoci hospodářsky předstihnout kapitalistické západní státy.

50 PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*, s. 37–38.

K podobnému cíli mělo vést také centrálně plánované hospodářství, které se stalo jedním z pilířů marxistické filosofie. Je pravda, že se v socialismu do určité míry zanedbatelné nezaměstnanosti dosáhlo, minimálně tedy v dělnických profesích, ve kterých byla pracovní poptávka stále aktuální. Plná zaměstnanost však využívala primárně lidského kapitálu, a proto byl technologický pokrok a případná zvyšující se produktivita, které by zapříčinily propouštění přebytečných pracujících, značně zpomalené. Jak tvrdí Jaroslav Pažout, i přes všechny nesnáze, které socialistické centrální hospodaření státu přineslo, byla celková životní úroveň po normalizaci v Československu relativně vysoká. Pro dělnické profese to platilo po finanční stránce dvojnásob. To samé platilo i o životním standardu ve smyslu domácího vybavení a předmětů určených k dlouhodobému využívání. Na jedné straně byl sice socialismus prezentován jako lepší forma společenského, hospodářského i demokratického uspořádání než kapitalismus, avšak současně se pyšnil statistikami, které dokazovaly podobnou úroveň, jakou měly státy kapitalistické. Jak již bylo zmíněno výše, počet zaměstnanců dolů v průběhu normalizace dlouhodobě klesal a to i přesto, že socialismus byl na myšlenku vlády nejpočetnější a nejradikálnější dělnické třídy založen. Příčinou úbytku dělnictva byl paradoxně technický pokrok, který byl pro úspěšné plnění hospodářských plánů nutný.⁵¹ Kvůli nedostatku zaměstnanců v Dole Jan Šverma se místní vedení rozhodlo, že zde začnou pracovat vězni z místní Žacléřské věznice a pravidelně se budou pořádat náboje mládeže do hornických učilišť.

Socialismus byl založen na systému „rovnosti“. Avšak i tento systém byl v praktickém životě nespravedlivý ve smyslu nerovnosti mezi výkonem a odměnou na základě pohlaví, vzdělání, oboru a politické privilegovanosti. Dělnické povolání bylo adorováno, neboť byla potřeba lépe ocenit dělnickou třídu, která v začátcích socialismu vzhledem k početnosti zajistila socialistické straně přístup k moci a v sedmdesátých letech měla tvořit hlavní podporu protireformního socialistického hnutí a normalizace.⁵²

Normalizace tedy znovu podnítila povinnost, kterou vyžadovala Komunistická strana Československa (dále KSČ), tedy zapojení občanů do veřejného a politického života. Byla zde také snaha vzdělávat tyto občany jak politicky, tak ideologicky, ovšem ve značně omezené míře, neboť pro režim by svobodné vzdělání a kritické myšlení bylo nebezpečné. Příkladem takového vzdělávání je stranická výchova, která byla v Dole Jan

51 PAŽOUT, Jaroslav (ed.). *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*, s. 40–42.

52 KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969–1993*. Praha: Academia, 2012, s. 285–286.

Šverma zahájena v roce 1970. V článku časopisu *Jiskra* oznamuje v této souvislosti předseda základní organizace (dále ZO) KSČ Oldřich Krejcar následující: „Výbor organizace organizačně propracoval stranickou výchovu a zařadil 7 členů do VUML, 5 do lektorské skupiny a 4 propagandisty. 96 členů je zařazeno do 2 skupin. Vzhledem k tomu, že na dole je směnový provoz, školí se pro každou skupinu dvakrát, aby bylo umožněno školení všem členům. 3kolení je řízeno vedoucím skupiny a výborem organizace podle plánu. Obsahem školení jsou téma daná ÚV KSČ. Školení se zúčastnilo 50 členů ZO. Pro druhé směny ještě školení proběhne. Ukázalo se, že téma „O úloze dělnické třídy“ je na jedné straně velmi důležité, ale pro pochopení všech souvislostí dosti obtížné. Začátek byl dobrý a věříme, že tomu bude tak i nadále.“⁵³

Stranická výchova byla v následujících letech dokonce vyučována. V roce 1980 se na stránkách téhož časopisu např. píše: „16. sjezd KSČ uložil zvyšovat úroveň marxisticko – leninského komunistů tak, aby jeho obsah, formy a metody více odpovídaly potřebám budování rozvinuté socialistické společnosti. Sjezd potvrdil, že ač se v uplynulém období péče stranických orgánů a organizací o rozvoj ideologické a politickovýchovné práce zvyšovala, praxe ukazuje nutnost důslednějšího spojování ideové výchovy a bezprostřední účasti pracujících na plnění ekonomických úkolů.“⁵⁴ Citace dokládá tvrzení, že mladší lidé v období normalizace ztráceli víru v ideologii a o účast na politickém životě již nejevili takový zájem jako před srpnovými událostmi, čehož si byl režim vědom a snažil se to řešit.

V éře normalizace bylo pod Husákovým vedením z komunistické strany vyloučeno přes 80 000 lidí, kteří následně neměli nárok na sociální dávky v nezaměstnanosti. Tito lidé se mimo jiné často uchýlovali právě k zaměstnání v hornictví.⁵⁵ Hospodářská politika a s tím související důlní průmysl se, nejméně do roku 1975, i přes nejisté období v roce 1968, dále rozvíjel. V důsledku toho fungovala v tomto průmyslovém odvětví celkem dobře rozvinutá sociální politika. Následně se však tempo hospodářského růstu začalo zpomalovat a počátkem osmdesátých let prakticky zcela ustrnulo.⁵⁶

53 *Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce*. Malé Svatoňovice, roč. 25, č. 21, 1970, s. 3.

54 *Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce*. Malé Svatoňovice, roč. 36, č. 16–17, 1981, s. 1.

55 RÁKOSNÍK, Jakub; TOMEŠ Igor. *Sociální stát v Československu: právně–institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha: Auditorium, 2012, s. 172

56 PRŮCHA, Václav a spol. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. Brno: Doplněk, 2009, s. 659.

3.1 Historický vývoj žacléřských dolů

První zprávy o nalezišti uhlí v oblasti Žacléřska pocházejí již z konce 16. století, kdy bylo v roce 1570 rychtáři Jacobu Rabemu povoleno uhlí hledat a poté začít těžit asi 15 kilometrů od dnešního Žacléře. Větší pozornost byla v počátcích nálezů nerostného bohatství věnována železné rudě, nedlouho poté se však ukázala těžba kamenného uhlí jako výnosnější. Z dob počátku dolování se však mnoho zpráv nedochovalo. Počátkem 17. století přejal správu panství Žacléř jezuitský řád. Když byl jezuitský řád josefínskými reformami na konci 18. století zrušen, přešlo vlastnictví žacléřského panství pod státní dohled. V průběhu 19. století odbyt uhlí stále narůstal, a tak se k těžbě připojovalo stále více těžařů, např. Peregrin Wenzel, Antonín Kühnel, František Burghard a další. Počátkem 20. století patřily Žacléřské doly k největším v rakousko–uherské monarchii.⁵⁷

Průmyslová těžba uhlí na Žacléřsku byla zahájena ve třicátých letech 20. století. Předcházelo jí otevření několika jam, pojmenovaných křestními jmény: Jiří, Marie, Eliška a Julie. V období průmyslové revoluce byl důl vybaven parními těžebními stroji, avšak fárání bylo stále velmi náročné v důsledku špatného osvětlení, které poskytovaly olejové lampy a přetrvávajícího ručního kutání.⁵⁸ V meziválečném období doly prosperovaly, nicméně to se změnilo s vypuknutím druhé světové války. Horníci byli nuceni odejít na frontu, což mělo za následek pokles těžby. Nedostatek pracovních sil byl řešen tím, že byli do dolu nasazováni v oboru neznalí váleční zajatci z Anglie, Francie a nejvíce ze Sovětského svazu. Ke konci války tvořili tito zajatci téměř polovinu celkové pracovní síly. 29. listopadu 1945 byly Žacléřské doly Západočeského báňského akciového spolku znárodněny a 1. ledna 1946 se staly součástí národního podniku Východočeské uhelné doly (dále VUD).⁵⁹ Všechny jámy spadající pod jednotlivé doly byly sjednoceny pod podnik Důl Jan Šverma v roce 1945. V tomto období bylo hornické zaměstnání společensky vyzdvižováno.⁶⁰ V důsledku nedostatku pracovních sil kvůli zrušení pracovního tábora a částečnému odsunu Němců byli do dolů posíláni učni, kterým byl v Žacléři postaveno hornické učiliště s internátem. V průběhu času byly parní stroje nahrazovány stroji elektrickými.⁶¹

57 MAUER, Jiří. *Žacléřské doly: 1570–1992*, s. 12–14.

58 Důl Jan Šverma, o. p. s. Hornický skanzen Žacléř. *Historie* [online]. [cit. 20.05.2023]. Dostupné z: <https://www.djs-ops.cz/cinnosti/hornicky-skanzen-zacler/historie/>

59 RENNEROVÁ, Eva; MACH, Daniel. *Historie Žacléřska. Učební pomůcka k výuce regionální historie*. Žacléř: Městské muzeum, 2008, s. 83.

60 Tamtéž, s. 83.

61 MAUER, Jiří. *Žacléřské doly: 1570–1992*, s. 27–29.

25. června 1950 byl žacléřský důl přejmenován po komunistickém funkcionáři na Důl Jan Šverma. VUD uzavřely dohodu s Ústavem pro mladistvé chovance a provinilce sídlící v Zámrsku, který zajišťoval vyučení třiceti chovanců v hornictví za rok.⁶² V roce 1957 řešilo vedení nevyhovující stav jam Marie a Julie. Řešením problému mělo být vyhloubení nové jámy, které bylo realizováno v následujícím roce. V rámci plošné rekonstrukce v šedesátých letech byly vystavěny nové povrchové objekty a staré objekty byly opravovány. Tragickým dnem v dějinách dolu se stal 30. červenec 1962, kdy na dole došlo ke čtyřem smrtelným úrazům. Po závalu zemřeli tři raziči, P. Gibala, J. Šubrt, N. Boboc a následkem zachycení končetiny a vytažením z jedoucí lokomotivy zemřel J. Šťastník.⁶³ Důl byl v roce 1963 zařazen k dolům, ve kterých hrozí riziko výbuchu methanu a uhelného prachu. V roce 1964 se hlavním těžebním prostorem stala nově vyhloubená jáma Jan.⁶⁴

Rok 1971 přinesl v pořadí pátý pětiletý plán. V květnu se na sjezdu Komunistické strany Československa projednávalo překročení stanovených úkolů a co největší efektivnost průmyslového odvětví. Státní plán těžby uhlí činil 280 tisíc tun, vytěženo však bylo 277 tisíc tun.⁶⁵ Zápisy ze schůzí postupně vycházely v jednotlivých číslech časopisu *Jiskra*.

V roce 1976, v době největší těžby, bylo na dolu zaměstnáno až 1024 pracovníků, z toho 279 trestanců, které dovážely autobusy ze Žacléřského útvaru Sboru nápravné výchovy ČSR, který byl zřízen v říjnu roku 1967. Tento útvar byl ministerstvem spravedlnosti uzavřen 31. prosince 1989. Pátá pětiletka byla splněna na 101,3%.⁶⁶ V upravené budově starých koupelen byla 14. května 1985 zbudována Síň tradic, do které byla ukládána dokumentace o vývoji dolu a nashromážděné historické exponáty. Budova však byla později zbourána a exponáty byly přeneseny do Městského muzea Žacléř. Roku 1987 byla otevřena jáma Františka, která sloužila pro havarijní výjezdy. V témže roce byl ukončen provoz na jámě Julie a v podniku pracovalo 961 zaměstnanců.

Po rozsáhlé amnestii Václava Havla v roce 1990, kdy došlo k bezprostřednímu ukončení pracovního poměru ze strany asi 300 pracovníků, však začal mít důl opět problém s nedostatkem pracujících na různých pozicích, který se už nepodařilo vyřešit až do úplného uzavření dolu. Šlo totiž přibližně o 40 % ztrátu pracovních sil. Ještě tentýž rok byl uzavřen

62 Tamtéž, s. 29.

63 Tamtéž, s. 36.

64 Tamtéž, s. 38.

65 OLDŘICH, Krejcar. *Zápis kroniky 1971*. Městské muzeum Žacléř, fond Městský národní výbor Žacléř 1961–1990, Kronika agitačního střediska KSČ při MNV 1970–1977, s. 1–5.

66 MAUER, Jiří. *Žacléřské doly: 1570–1992*, s. 43.

nedaleký Důl Odolov, který, stejně jako o dva roky později Důl Jan Šverma, již nedokázal trvale plnit určený cíl těžby, z důvodu vysokých nákladů. Pracovníkům z Dolu Odolov bylo proto nabízeno vedením dolu v Žacléři, že mohou být zaměstnání tam. Někteří této nabídce využili, avšak počet nových zaměstnanců byl stále nedostačující. Roku 1991 se šance na vyřešení problému nedostatku zaměstnanců, kteří pracovali v podzemní části dolu, opět snížily, a to v důsledku vydání zdravotnické vyhlášky, která určovala maximální počet směn na různých pozicích z hlediska míry prašnosti. Pokud bylo limitu dosaženo, pracovník musel být přeložen na bezprašné pracoviště v podzemí, nebo musel vykonávat práci v nadzemní části dolu.⁶⁷

Koncem roku 1991 byly zrušeny státní dotace na hlubinnou těžbu uhlí, bez které již důl nadále nemohl prospívat, protože náklady na těžbu uhlí přesahovaly cenu, za kterou bylo uhlí prodáváno. V červnu roku 1992 již bylo ministerstvem hospodářství rozhodnuto o ukončení těžby a 30. prosince byl vytěžen poslední vůz černého uhlí.⁶⁸ Původně bylo uzavření dolu plánováno na rok 1996.⁶⁹ Následujícího roku, tedy v roce 1993, přešel důl do likvidace, což znamenalo další propouštění asi 500 zaměstnanců ze všech pozic. Následně proběhla privatizace dolu firmou GEMEC s. r. o, později GEMEC – UNION a. s.⁷⁰ Plán likvidace zůstal nezměněn, a tak byl bývalý Důl Jan Šverma jediným dolem v České republice, jehož chodby byly zcela zaplněny hmotou, což mělo do budoucna zamezit propadům půdy a unikům podzemních plynů. Po celé období zde probíhala nejen hlubinná, ale také povrchová těžba uhlí, která odhalila paleontologické objevy, které dnes vystavuje Hornický skanzen Žacléř.⁷¹ Likvidace dolu probíhá dodnes, a to způsobem zaplnění podzemních prostor samotuhnoucí nerozplavitelnou zakládkovou výplní. Tu tvoří směs složená z velkoobjemových odpadů, například z elektrárenského popílku a kalů z průmyslových čistíren.⁷² Oblast bývalého dolu nebyla vždy využívána jen jako skanzen. Od roku 1998 se zde těžily zbylé zásoby slojí. Do roku 2005, kdy se zlikvidovala poslední jáma s názvem Julie, se fáralo, to znamená, že bylo v rámci plenění stále možné sjet do

67 MAUER, Jiří. *Žacléřské doly: 1570–1992*, s. 49–51.

68 Příloha č. 2.

69 KONVIČKA, Vladislav. Dějiny dolování uhlí a rud v oblasti východočeské uhelné pánve. *Historie hornictví* [online]. [cit. 18.2.2023]. Dostupné z:

<http://podzemi.solvayovylomy.cz/histhor/lokality/vud/VUD.htm>

70 MAUER, Jiří. *Žacléřské doly: 1570–1992*, s. 52.

71 Důl Jan Šverma o. p. s. Hornický skanzen Žacléř. *Historie* [online]. [cit. 20.05.2023]. Dostupné z:

<https://www.djs-ops.cz/cinnosti/hornicky-skanzen-zacler/historie/>

72 MAUER, Jiří. *Žacléřské doly: 1570–1992*, s. 52.

podzemí. Strojní vybavení, které se dodnes nachází v povrchové části, se postupně podařilo zapsat mezi kulturní památky České republiky.⁷³

3.2 Hornický skanzen Žacléř

Po ukončení těžby byl důl v roce 2000 zapsán na seznam památek a od tohoto roku systematicky opravován. Na popud památkářů však musely některé části dolu zůstat nepozměněny. Skanzen byl na místě bývalého dolu Jan Šverma otevřen až 29. června 2012.⁷⁴

Během rozhovorů mě rovněž zajímaly názory pamětníků na dnešní podobu skanzenu. Kdo jiný by mohl hornický skanzen posoudit lépe než sami bývalí pracovníci. Zmínka o skanzenu přinášela obvykle dvě reakce. Zejména starší pamětníci skanzen nikdy nenavštívili a ani o tuto možnost neprojevíli zájem snad proto, že nechtěli vidět místo, kde dlouhá léta pracovali, jak na jedné straně chátrá a na druhé se přestavuje do moderní podoby skanzenu. Ostatní se k dnešní podobě skanzenu vyjadřovali obecně negativně. Důvodů bylo více: nedostatečná propagace, „chudá“ expozice, „neinformovaní průvodci“ a tudíž i „nepravdivé informace“ o těžbě.

4 Empirická část

4.1 Analýza a interpretace vybraných částí rozhovorů

Analýze podrobím ty části rozhovorů, které jsou podle mého mínění klíčové pro pochopení každodennosti v dole, budování socialismu a atmosféry, která ve zkoumaném pracovním prostředí převládala. Jednotlivé výpovědi narátorů jsem vybrala s ohledem na záznamy k protokolům o rozhovorech, do nichž jsem také zapsala své postřehy z oblasti mimoslovní komunikace, narátorova přístupu a celkového průběhu rozhovoru.

4.1.1 Nebezpečí

Horníci v dolu Jan Šverma si každý den uvědomovali možné nebezpečí, které v souvislosti s pracovním prostředím hrozilo. Na otázku „Považujete práci na dole za nebezpečnou? Měl jste strach?“ mi pan Mauer odpověděl:

73 ADAMEC, Zdeněk; NOVOTNÝ, Karel. 30 let od ukončení těžby na dole Jan Šverma. *Žacléřský zpravodaj*. Žacléř, roč. 30, č. 11, 2022, s. 2.

74 Česká televize. Události v regionech [online]. [cit. 25.05.2023]. Praha. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10118379000-udalosti-v-regionech-praha/218411000140615/>

„Práce v dolech je určitě nebezpečná a byly okamžiky kdy jsem měl strach, to musím přiznat, ano, protože pracovat v takovémhle prostředí kde nevíte co můžete očekávat, to je rizikový v každém případě. A bylo to ohodnocený vlastně téma penězma ta rizikovost no. Strach jsem párkrát pocítil no, to člověk nemusí dělat hrdinu. Když se vám něco bortí a nemáte kontrolu co se stane.“⁷⁵

Avšak právě skutečnost, že s tímto rizikem přicházeli horníci do styku téměř každý den, je přiměla si strach nepřipouštět:

„Strach, strach musí mít každej. Ne strach ale obavu z něčeho. Bez toho se to nedá... Musel jsem si zvyknout. Ale mě to lákalo.“⁷⁶

Třetí variantou názoru, se kterým jsem se při rozhovorech s narátory setkala, bylo zamítnutí nebezpečí jako něčeho, co se týká pouze hornické profese, tudíž nebyl strach nebyl vnímán stejně, jako např. při jízdě automobilem. Na strach je v tomto případě nahlíženo jako na přirozenou součást života. Lze říci, že jde spíše o přirozený pud sebezáchovy, který se nevztahuje jen k hornickému povolání:

„Podle mě teda je nebezpečná úplně stejně jako každá jiná práce. Vemte si, co lidi umře na silnici a to ani nejsou v práci. Spadnou zedníci z lešení, zasype to dělníka když kope támhle kanál. Myslím si, že to horší není. Průšvih je, když se stane něco většího jako v Ostravě, když jim třeba bouchne metan a je jich tam čtyřicet. To je blbý. Ale jinak takové ty běžné jednotlivé úrazy, to se prostě stane kdekoliv. V tomhle směru to za nějak moc nebezpečný nepovažuju samozřejmě. Strach jsem měl. Kdo nemá strach, tak je blbej. Kdybych neměl strach, tak bych neutekl a mohl jsem tam zůstat někde. Strach musíte mít, ten vás zachraňuje když to trošku smrdělo.“⁷⁷

Měl jste strach, když jste do práce nastupoval? Věděl jste, co to obnáší?

„Ale na to člověk snad nemá ani čas, protože to vás šoupnou do té klece a jste dole a člověk jenom kouká co kde je a ani si to neuvědomí.“⁷⁸

Je zjevné, že si horníci uvědomovali nebezpečí, které práce obnášela. Jak ale píše ve své práci Fechtnerová, to, co havíři pocítovali, byl spíše respekt či obava. Aby mohli horníci

75 Rozhovor s Jirím Mauerem vedla Adéla Brožková, Žaclěř, 21. ledna 2023.

76 Rozhovor s Vladimírem Pospíšilem vedla Adéla Brožková, Žaclěř, 3. března. 2023.

77 Rozhovor s panem K vedla Adéla Brožková, Žaclěř, 25. února. 2023.

78 Rozhovor s panem K. vedla Adéla Brožková, Žaclěř, 25. února. 2023.

v takovém stísněném prostředí denodenně pracovat, museli nějakým způsobem strach potlačit. V opačném případě by bylo nemožné pracovat v těchto podmínkách dlouhodobě a zároveň být z psychického hlediska zdravý.⁷⁹

S nebezpečím a pracovními podmínkami souvisí také dnešní zdravotní stav narátorů. Kvůli vysoké míře prašnosti v podzemí horníci pravidelně podstupovali zdravotní prohlídky. Časopis *Jiskra* pravidelně upozorňoval horníky, v jakých dnech bude prováděno snímkování plic, které zajišťoval podnikový lékař VUD. Na snímkování byli posíláni nejen horníci z dolu Jan Šverma z dolů v Žacléřském okolí, například z dolu Zdeněk Nejedlý, Stachanov či z odborného učiliště. Míra průměrné prašnosti byla sledována a jednou za rok porovnáвана s průměrnou prašností v předešlém roce. Např. ve třetím vydání časopisu z roku 1970 byl porovnáván vývoj prašnost mezi léty 1968 a 1969 na dolech Zdeněk Nejedlý, Jan Šverma a Stachanov.⁸⁰ Lze z toho soudit, že se situace s prachem v těchto letech na dolu Jan Šverma zlepšila. Vysoká pravděpodobnost zdravotních problémů, stejně jako fakt nebezpečí práce ve smyslu úrazovosti, byla horníkům vyvažována finančním ohodnocením a dalšími zaměstnaneckými výhodami. Další motivací pro vykonávání hornické práce byla skutečnost, že horníci byli zproštěni povinné dvouleté vojenské služby. Tímto byli motivováni horníci nejen na Žacléřsku, ale také v Příbrami.⁸¹

„Měli jsme zase nějaké výhody. Jednou za dva roky léčebný pobyt, to bylo čtrnáct dní buďto v Jugoslávii nebo v Rusku na Jaltě. To mladí dneska ani nevědí co to je. Čtrnáctkrát jsem byl v Karlově Studánce. Každý rok jsme tam měli nárok na měsíc. Tohle jsme měli jako výhodu. Na všechno se nemůže nadávat jak to bylo. Odeslo to to zdraví, ale ta péče byla. Každý rok jsme měli nárok na měsíc v lázních.“⁸²

To, že by léčebné pobyty nebyly nutné, kdyby nevykonával hornickou profesi, si narátor pan Pospíšil nepřipouštěl. Práci vykonával rád, a proto ve větší míře zdůrazňoval péči ze strany podniku, než aby si stěžoval na rizikovost práce.

79 FECHTNEROVÁ, Tereza. *Každodenní život zaměstnanců uranových dolů Příbram v období tzv. normalizace*. Praha, 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Orální historie–soudobé dějiny, s. 59.

80 Příloha č. 3.

81 FECHTNEROVÁ, Tereza. *Každodenní život zaměstnanců uranových dolů Příbram v období tzv. normalizace*, s. 45.

82 Rozhovor s Vladimírem Pospíšilem vedla Adéla Brožková, Žacléř, 3. března. 2023.

Ve své diplomové práci Fechtnerová tvrdí, že důvodem k volbě havířského povolání horníků v Příbrami bylo hmotné zajištění rodin a to natolik, že jim nebezpečí spojené s prací nestálo v cestě ve výkonu práce.⁸³ Také na Žacléřsku bylo primárním důvodem pro práci v dolu finanční ohodnocení.

Nebezpečí v podzemí číhalo na každém kroku. Každý den byli horníci vystavováni riziku pádu hornin při nedostatečném zabezpečení. V případě neštěstí zasahovala od roku 1951 báňská záchranná stanice, vybudovaná v areálu dolu. Kromě zborcení horniny ohrožovala horníky podzemní voda, která musela být odčerpávána. Mezi další možná nebezpečí patřily důlní plyny, oxid uhelnatý, metan a oxid uhličitý. V případě methanu to bylo mimo jiné nebezpečí výbuchu. Vysoká prašnost, způsobovala při pravidelném vdechování silikózu.⁸⁴

„Nejprve vlivem pracovní profese, sbíječka, vrtačka, tak v roce osmdesát tři mi zjistili vazoneurózu, no a s tím jsem pak přešel na toho střelmistra páč tam se nemusí pracovat se sbíječkou a s kladivem. A potom v roce devadesát mi byla přiznány zaprášené plíce, silikóza, a od té doby jsem šel do invalidního důchodu.“⁸⁵

Ochranné pomůcky a opatření proti vdechování uhlého prachu byla nedostatečná. Nadměrná prašnost se vyskytovala jak v podzemí tak v nadzemní části, například v úpravně uhlí. Ačkoliv existovaly předpisy, jak se v takovém prostředí chovat, nebyly nikdy úplně doslova dodržovány.

„Tenkrát respirátor to bylo jediný. Mělo se zkrápět, ale půlka jich nezkrápěla protože chtěli rekordy a tak dále. Když se to odstřelilo, tak se to mělo trošku zkrápět, aby se prach tak nevěřil v té jámě. No jenže když se to zkrápělo, tak to byla ztráta času a oni byli placeni za metr, oni nebyli placeni hodinově.“⁸⁶

Jak vyplývá z literatury zabývající se hornickou činností v českých zemích, vývoj nástrojů, ulehčující horníkům práci, byl velmi pozvolný. Dlouhou dobu využívali k těžbě osvětlení olejovými kahany, na které nebyl příliš velký spoleh. Zhasínání světel v kombinaci s náhlými nevolnostmi ze stísněného prostoru a omdlíváním zapříčiněného důlními plyny,

83 FECHTNEROVÁ, Tereza. *Každodenní život zaměstnanců uranových dolů Příbram v období tzv. normalizace*, s. 42.

84 RENNEROVÁ, Eva; MACH, Daniel. *Historie Žacléřska*. Učební pomůcka k výuce regionální historie, s. 86.

85 Rozhovor s panem P. vedla Adéla Brožková, Žacléř, 21. dubna. 2023.

86 Rozhovor s Rudolfem Friedem vedla Adéla Brožková, Žacléř, 29. dubna 2023.

bylo připisování pověrám o permonících, kteří stráží poklady a horníkům škodí. Pamětníci pověrám ale již spíše nevěřili. Přičítám to socialistickému realismu, který pověry odsuzoval a snažil se, aby nic nestálo v cestě výkonu práce, a moderní době, která tíhne spíše k racionálnímu myšlení.

„Pověř tady bylo málo. Pověry vlastně odešly s téma Němcema co odsunuli, protože ti tady dlouhodobě pracovali. Jinak co mě vždycky upozorňoval můj předák, když jsem byl malej, dole se nepíská, to je jasný že jo, protože to přivolává permoníky. Ale jinou pověru nevím kromě tohohle pískání.“⁸⁷

Dále byla v *Jiskře* předkládána tabulka s přehledem úrazovosti, počtem udělení pracovních neschopností za celý rok a srovnání těchto počtů s rokem předchozím. V souvislosti s úrazovostí mohli zaměstnanci nejen žacléřského dolu dobrovolně a zadarmo darovat krev. Krev odebírala báňská záchraná stanice přímo v areálu dolu v Žacléři. V případě úrazu byli pracovníci povinni úraz nahlásit svému nadřízenému.

Ačkoliv byla v *Jiskře* řešena otázka bezpečnosti, hlavním důvodem, proč úrazovosti chtělo vedení zabránit, byly ekonomické důsledky zranění. V článku *Základní principy bezpečnosti práce* jsou důvody řešení úrazovosti vysvětleny takto: „...*Ekonomické důsledky poškození pracovní síly úrazem, nemocí z povolání či jiným poškozením nepříznivě ovlivňuje společenskou hodnotu práce. (...) Morální faktor úrazovosti jest v naší společnosti prvořadý. Není ale měřítko jeho vyjádření. Měřítka má společenská ztráta, která v hornickém sektoru reprezentuje 1,5 miliardy ročně.*“⁸⁸

Na otázku, zda byli pamětníci svědky tragické nehody mi v některých případech bohužel odpověděli, že ano. A třebaže ostatní dotazovaní přímo svědky nehody nebyli, stalo se někdy, že byli od místa neštěstí nedaleko, nebo že sami pocítili nějakou krizovou situaci, kdy se o svůj život báli.

„Já osobně jsem měl kliku, že u mě na díle se stalo úrazů minimum a nebyly vážný. (...) Většinou to znám spíš z vyprávění. Pamatuju jeden smrtelný úraz. Ten dělal běhače u lokomotivy. Když přijeli k výhybkám, tak aby nemusel mašinkář vylejzat, tak vyběh ten běhač. (...) Byla taková chodba stará a tam dvoukolejka a chodilo to tak těsně, že ta mašina škrtila střechou o tu výztuž místama. A tam jezdil den co den

87 Rozhovor s Jiřím Mauerem vedla Adéla Brožková, Žacléř, 21. ledna 2023.

88 *Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce*. Malé Svatoňovice, roč. 25, č. 3, 1970, s. 2.

a jestli usnul, já nevím, rozmačkalo ho to. Já jsem o kus dál dělal ale to nebylo na mojí šichtě, takže jsem to neviděl. Ale já jsem jednou šel za chlapama pozdějc a táhnul jsem střelivo, a to snad bylo hned potom, co se to stalo, a vlezl jsem za první vrata a jak se zabouchly, tak mi zhasla lampa. To se mi postavily vlasy a říkám: „Mukle blbej, vždyť jsem ti nikdy neublížil, nech mě být.“ Pak jsem zarachtal lampou a ona se rozsvítila.“⁸⁹

V krizových situacích nahání strach především bezmocnost člověka, která se projevuje především v kontaktu s přírodními podmínkami a velkými stroji, které na dole horníci obsluhovali. V některých případech byla příčina neštěstí nepozornost nebo nedbalost. Ke stejnému neštěstí, které popisoval z vyprávění pan K. se vyjádřil i pan Mauer, který v době neštěstí pracoval nedaleko místa, kde se nešťastná událost stala.

„Řidič té důlní v zatáčce vykouk a rozmačklo mu to hlavu. To byl smrtelný úraz a ten byl odsouzený, u toho jsme byli, že jsme něco poblíž opravovali, tak jsme tam běželi. (...) Jinak úrazy si pamatuju buď jako poučastník, nebo z toho jak se to říkalo. (...) Pak se nám stávalo při transportu těžkých věcí, že se nám vymkla kontrole. Když manipulujete s věcí, která má tři, čtyři tuny, to bylo ošidný. A s tím borcením to si vzpomínám přesně, jsme byli ve druhém patře a měli jsme natáhnout kabel. A ty kabely byly gumový, tlustý a těžký. Když jsme se rozestoupili, tak asi po pěti metrech jsme ten kabel vzali na rameno že ho půjdeme natáhnout. Já jsem byl druhý a chodba, do které jsme to měli natáhnout se najednou zborčila dolů. To měl člověk takový divný pocit, protože pod nohama se vám kroutily koleje, všechno mizelo. Já jsem odtamtud utek.“⁹⁰

V závodním časopisu *Jiskra* byl pravidelně zveřejňován přehled úrazovosti za rok ve srovnání s rokem minulým. Počet úrazů byl *Jiskrou* sledován na dolech Zdeněk Nejedlý, Jan Šverma, Stachanov a na učilišti v Žacléři.

4.1.2 Přátelství

Řekli bychom, že ve strachu, který horníci pociťovali každý den, nemůžeme najít jediný pozitivní aspekt. Opak je ovšem pravdou. Přes to, že práce nebyla jednou z nejlehčích a nejbezpečnějších, si pamětníci práci v dole se vším všudy pochvalovali a při zpětném

89 Rozhovor s panem K. vedla Adéla Brožková, Žacléř, 25. února 2023.

90 Rozhovor s Jiřím Mauerem vedla Adéla Brožková, Žacléř, 21. ledna 2023.

pohledu hodnotili všeobecně kladně, ať už kvůli procesům paměti, či skutečnému pozitivnímu prožívání tohoto období svého života. Hlavním důvodem, proč situaci vnímali tímto způsobem, může být pokus o budování pevných vztahů se svými spolupracovníky, kteří se pod tíhou zodpovědnosti nejen za sebe, ale také za ostatní, kteří s nimi v podzemí pracovali, stali dobrými přáteli.

Temnota nejen doslovná, ale také pocíťovaná v přeneseném smyslu ve spojení s nebezpečím práce, byla „prosvětlena“ upřímnými okamžiky přátelství, která při náročné práci vznikala. Ve výpovědích narátorů se část rozhovoru o kolektivu přátel vždy pohybovala mezi úsměvnými a méně úsměvnými vyprávěními, neboť se pamětníci museli s mnoha svými blízkými přáteli již rozloučit. Díky těmto vzájemným vztahům si byli lidé v Žaclěři velmi blízcí:

„Většinu těch lidí miluju, ale samozřejmě se taky našel jeden hajzlík nebo dva, který nenávidím do dneška. (smích) Ala většina těch havířů jsou opravdu féroví a bezvadní chlapi. Ono to je daný taky tím prostředím. Tam se musíte kamarádit, protože nevíte kdy toho druhého budete potřebovat.“⁹¹

Narátor pan Pospíšil na toto téma uvedl:

„I ty kamarádství starý jsou jiný mezi chlapama žejo. To se jinde nenajde asi. Nevím. Ty chlapi držej spolu. (...) Klady bylo to kamarádství mezi chlapama. Záporý bylo to zdraví. To byla otázka druhá. Tam už je to horší. To se projevuje teďka čím dál víc. Museli jsme s tím počítat celkem. To (kamarádství) se nenajde nikde. Nějaká závist mezi sebou. Nebo aby nějaká závist mezi sebou mezi chlapama to ne to. Já nevím no. Jsme si nemohli dělat nějaký naschvály. To nešlo.“

Z těchto výpovědí vyplývá, že tíživá atmosféra pracovního prostředí a nebezpečí, které každý den horníkům hrozilo, je přimělo udržovat silná pouta přátelství, která zaručovala vzájemnou pomoc při případných nesnázích. Je však jasné, že takového přátelství nelze docílit mezi všemi lidmi a přes všechna úskalí, která pracovníky dolu spojovala se lidé nakonec ne vždy stali přáteli. Myslím si, že otázka nepřátelství se mohla stát někdy také

91 Rozhovor s panem K. vedla Adéla Brožková, Žaclěř, 25. února 2023.

velmi nebezpečnou, neboť záměrná nedbalost vůči spolupracovníkům mohla vést k vážným úrazům. Tuto úvahu by však bylo potřeba prokázat dalšími rozhovory.

4.1.3 Vězni

Z jakého důvodu v dolu byli vězni každý den přivázeni a využíváni jako pracovní síla? Na tuto otázku odpověděl pan Mauer svým přirozeně vypravěčským způsobem takto:

„V šedesátém osmém, nebo sedmém, nevím přesně, vyšla hygienická vyhláška, že osoby mladší osmnácti let nesmějí pracovat na pracovištích, kde se vyskytuje kysličník křemičitý kvůli silikóze. A v ten moment se to celý položilo, protože veškerá pracoviště byla s tím kysličníkem křemičitým, který vyvolával tu silikózu, takže tím se vlastně zrušilo to učiliště. A najednou tady začalo scházet třeba tři sta pracovníků na těch dolech. A teď co s tím? No tak se vlastně dohodli s tou správou nápravnejch zařízení, že sem budou vozit z Černýho dolu autobusama ty vězně, který budou pracovat na těch dolech a následně přebudujou hornické učiliště na kriminál.“⁹²

Početný nárůst nových pracujících v tak krátké době byl pro předáky dolu velkou změnou. Na vztahy mezi těmito předáky a nově přichozími vězni pamětníci vzpomínali spíše pozitivně. Ostraha vězňů měla za úkol dopravit je z věznice k šachtám. Po spuštění vězňů do podzemí už byli vedeni zkušenějšími zaměstnanci, kteří, pokud nebyly poslechnuty jejich příkazy, měli právo si na ně u ostrahy stěžovat a dokonce vymáhat výměnu odsouzeného:

„Někdy jsem dělal radši s těma muklama než civilama. A víte proč? Protože absolutní většina těch muklů byli ostravští havíři. A uměli to. Já jsem se od nich učil. (...) A oni makali jak šrouby. Samozřejmě jsem jim občas něco dones, to každej, ale já jsem jim nosil tabák nebo nějaký ten Dinyl, to byly prášky na bolení hlavy, oni se tím krmili jak oříškama. Ti by servali tu práci. A přitom my jsme brali prémie a oni brali jenom ten základ, ti na prémie neměli nárok. (...) Blbý bylo, že nemohli chodit pro trhavinu, pro střelivo na povrchu, tam je nepustili. A když tam člověk dělal sám a měl tři mukly, tak jsem musel dotáhnout čtyřicet kilo střeliva na hrbu k šachtě, no a tam jsem jim to hodil ke mříži a tam už to vzít mohli, to už nikomu nevadilo. Ideální bylo, když v té partě byli civilové aspoň dva.“⁹³

92 Rozhovor s Jiřím Mauerem vedla Adéla Brožková, Žacléř, 21. ledna 2023.

93 Rozhovor s panem K vedla Adéla Brožková, Žacléř, 25. února 2023.

Fechtnerová popisuje, že se v Příbrami odsouzení také dožadovali těchto léků. Vězni tyto léky využívali kvůli svým tlumivým účinkům. Léky byly vydávány jen na předpis, proto je odsouzení získávali především od civilistů v dolech.⁹⁴

Nejen civilní pracovníci byli chráněni. Také odsouzení měli právo na ochranu před zaměstnanci. Tohoto práva bylo využito např. i vůči panu Pospíšilovi, který dnes na konfliktní situaci vzpomíná s úsměvem na rtech.

„To jsme jich (vězňů) měli v partě třeba čtyři, pět a nás bylo čtyři, pět taky. Bylo jich tam kolikrát víc jak nás. Některý byli dobrý, s některýma to nešlo. Některý byli sprostý, tak jsem mu dal pár facek a pak jsem za to zaplatil pokutu. (...) A pak mi říkali chlapi „ty seš tak blbej, to jsi to nemoh zapřít žes mu dal přes hubu?“ Ne, příště až ho nachytám tak dostane znova. Tehdy to nebylo k smíchu. Někteří byli i zlí. A někteří byli dobrý.“

Vězni tedy pracovali v těžkých podmínkách společně s civilními zaměstnanci. Práce s odsouzenými kriminálníky však u zaměstnanců nevyvolávala strach či pochybnosti:

„Tady byli odsouzení většinou za krádeže a drobné loupeže. S krádežemi na šachtě jsem se nesetkal.“⁹⁵

V průběhu celé druhé poloviny 20. století řešilo vedení dolů problém s nedostatkem zaměstnanců. O nedostatku zaměstnanců se zmiňuje ve svých člancích *Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce*. V těchto člancích se snaží jejich autoři najít řešení v nábořech učňů, kdy v listopadu roku 1970 bylo „po besedách na školách získáno 170 zájemců o učební obory v hornictví.“ Pobesedách následovala prohlídka budoucího pracoviště učňů. „Čekají je 3 roky pečlivé učební práce a výchovy, starosti i radosti. Kolektiv, který už zde začne tmelit hornickou solidaritu a soudružství velkého formátu právě proto, že je to v hornictví.“⁹⁶

Práce mimo vězeňský komplex poskytovala odsouzeným v kolektivu civilních pracovníků různé výhody. V podzemí nebyli sledováni ostrahou, a tak se leckdy přihodilo, že si kreativním způsobem zpříjemnili svou práci například výrobou alkoholického nápoje:

94 FECHTNEROVÁ, Tereza. *Každodenní život zaměstnanců uranových dolů Příbram v období tzv. normalizace*, s. 51.

95 Rozhovor s panem P vedla Adéla Brožková, Žacléř, 21. dubna. 2023

96 *Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce*. Malé Svatoňovice, roč. 25, č. 21, 1970, s. 3.

„Oni uměli nakládat kvásku. Ode mě vyžebal dva desetilitrový kanystry plastový, jak se prodávaly na pitnou vodu a stačilo mu, když jsem mu dones kvasnice, většinou ty vinný v tom prášku, cukr, no a on tam do toho naházal nějaký citron nebo jabko. A v jámě dole to nechal kvasit. Někam kde bylo teplo, ke stropu, tam to schoval a nechal to tejdén kvasit a mezitím už nakládal ten druhý kanystr. A pak vždycky šel a z toho stočil dvoulitrovou flašku a už jsme měli co pít. To jsem měl mukla, co byl z Jižní Moravy, to byl vinař. To bylo jako horší šampaňský. (...) Víceméně to věděl každěj ale těm nahoře se to neříkalo.“⁹⁷

I v tomto případě, jako je pití alkoholu v podzemí během pracovní doby, si museli lidé důvěřovat, neboť vyjádření porušení předpisů by pro ně mohlo mít neblahé následky. Domnívám se, že větší důvěra vznikala mezi vězni a horníky, neboť se zase museli jeden na druhého v podzemí spoléhat. Tento druh důvěry se poněkud vytrácel v případě, kdy odsouzení pracovali na povrchu. Kromě výroby alkoholu se vězni snažili využít možností, které jim poskytl styk s lidmi na svobodě.

„Já jsem je většinou poznal jako technik, takže já jsem jim dělal jakoby nadřízenýho, tak já jsem s nima neměl ten vztah jakoby ale vztah jako funkce šéf–podřízený. Takže já jsem se s nima moc nebratříčkoval. Takový vztah jako horníci jsem s nima neměl. Já jsem jim dával práci a musel jsem je kontrolovat. Byla to jiná pozice než ta kamarádská. (...) Somrovali žvýkačky. To bylo dobrý. Oni to uměli. Když člověk jednou dones žvýkačku tak už pak věděli a tlačili na něj až se to dostalo do fáze, kdy po něm chtěli posílat dopisy a takovýhle věci. Já třeba jsem si je držel od těla.“⁹⁸

Při zkoumání čísel časopisu *Jiskry* z let 1970 a 1981 jsem na zmínky o věznicích pracujících v dolu narazila spíše jen sporadicky. Podle mého názoru byla hornická profese socialistickým tiskem tak idealizována a adorována, že v něm zmínku o věznicích, vykonávajících hornické práce, najdeme jen stěží. Časopis byl plný „ideálních“ příběhů o kariérním vzestupech stranických funkcionářů, které popisovaly, jak se nyní úspěšný člověk vypracoval z řad obětavých horníků až do vysokých funkcí díky porozumění a obětavosti vůči ostatním lidem, neboť byl sám součástí jejich kolektivu. V kronice města Žacléře je např. přiložen tento článek povzbuzující pracovníky dolu: „*U vedoucího pracovníka se dnes spolu s politickou vyspělostí stále více dostává do popředí výkonnost a vysoká odbornost. A*

97 Rozhovor s panem K. vedla Adéla Brožková, Žacléř, 25. února 2023.

98 Rozhovor s panem M. vedla Adéla Brožková, Trutnov, 29. května 2023.

vedoucím pracovníkem je u nás již v podstatě každý předák, mistr, revírník, vedoucí středisek až po ředitele.⁹⁹ Ve stejném článku se nachází pouze stručná zmínka o problematice práce s odsouzenými, a to v souvislosti s projednáváním této otázky na výroční členské schůzi ZO KSČ.

Žacléřské doly nebyly jedinými, které využívaly možnost práce odsouzených. Pod podnik Uranové doly spadala věznice, konkrétně Bytíz, která na šachtu posílala (slovy bývalých horníků) mukly. Fechtnerová uvádí, že práce s odsouzenými byla v Příbrami lépe finančně ohodnocena kvůli dalšímu možnému riziku, a to právě styku s nebezpečnou osobou.¹⁰⁰ U výpovědí narátorů z Dolu Jan Šverma jsem se s tímto faktem nesetkala. Pan Mauer to přisuzuje k hornickému zákonu, který říká, že jsou si v podzemí všichni rovni.

4.1.4 Volný čas

Žacléř byl díky velkým podnikům, jakými byli Porcelánka, Texlen a. s., Státní statek Žacléř a Důl Jan Šverma velmi aktivní v pořádání kulturních akcí. Mimo Porcelánku, která dnes nese jméno Keramtech, přestaly podniky v Žacléři v důsledku privatizace provozovat svou činnost. Mladí lidé se museli situaci přizpůsobit a odejít z města za prací. Horníci, kterým do odchodu do důchodu zbývalo jen pár let, odcházeli fárat do dolů v blízkém okolí:

„To bylo propojený všechno. Soutěže se dělaly. Dneska to všechno zmizelo. To zmizelo těma kolektivama, což se dneska odsuzuje, ty kolektivy. Něco to do sebe mělo, že ti lidi drželi spolu. Jestli to byla porcelánka nebo Texlen, to bylo jedno. Třeba porcelánka měla bál, stejně tam byli všichni. (...) Bály se dělaly i na šachtě. Než byl klub se dělaly plesy na šachtě v jídelně. Je to pryč tohleto.“¹⁰¹

Na kulturním životě se v Žacléři významně podílel Kulturní klub Jana Švermy, který pořádal výstavy, koncerty, taneční sešlosti, divadelní představení výtvarné i filmové kroužky atd. Klub měl plnit funkci kulturní, ale i politickou. V roce 1971 byl odvolán Isach Josef z funkce vedoucího klubu za svoji politickou činnost v letech 1968–1969, což bylo provázáno také jeho vyloučením ze strany.¹⁰² Kultura byla před rokem 1989 úzce provázána se

99 Státní okresní archiv Trutnov, Fond Městský národní výbor Žacléř, Kronika města Žacléře okres Trutnov, 1978–1984.

100 FECHTNEROVÁ, Tereza. *Každodenní život zaměstnanců uranových dolů Příbram v období tzv. normalizace*, s 51.

101 Rozhovor s Vladimírem Pospíšilem vedla Adéla Brožková, Žacléř, 3. března 2023.

102 Státní okresní archiv Trutnov, Fond Městský národní výbor Žacléř, Kronika města Žacléře okres Trutnov, 1971, s. 6.

stranickou disciplínou a měla vyjadřovat ideologicky „správné“ myšlenky a názory. V dobových kronikách byl rozkvět kulturního života a rozvoj města přičítán především dodržování ekonomických plánů v dole: „...*Pětiletky pomohly městu postavit dvě hornická sídliště, krásný kulturní dům a jako poslední dar Žacléři – přístavbu velkého pavilónu jedné školy a přebudování druhé školy. Žacléř se stal ze starodávného horského městečka malým průmyslovým centrem.*“¹⁰³

Na společenských akcích vystupovala mj. i hornická kapela, složená z místních zaměstnanců. Kapelu založil v roce 1890 Vilém Illner a přetrvala rovněž období druhé světové války. Pravidelně hrála v prvomájových průvodech i na hornickém dnu, který se slavil každý rok 9. září.¹⁰⁴ Na hornické dny byly zváni známí populární umělci a o den dříve byly pořádány hornické trhy.

„To byla oslava hornictví. Byl to sice komunistický svátek. A toho devátého září, po těch padesátejc, šedesátých letech, jedna byla velká hornická schůze, kde se slavilo a večer hrála hornická kapela. A před hornickým dnem jsme dostávali věrnostní přídavek. Všecky hospody byly plný, to byla taková nabitá atmosféra v tom Žacléři. Já jsem to miloval. Den před tím se ještě pořádaly hornické trhy. A komunisti, aby propagovali hornictví, tak celej rok schraňovali nedostatkový zboží a pak ho na hornický trh přivezli.“¹⁰⁵

Den horníků byl tradicí, která se na žacléřském náměstí slavila až do roku 1989, kdy proběhla sametová revoluce. V roce 1981 však byly oslavy v plném proudu, jen název byl pozměněn na Den horníků a energetiků. Tyto oslavy byly podle autorů článků *Jiskry východočeských horníků* určeny primárně k pracovním účelům: „*Využijeme proto slavnostní schůze Dne horníků a energetiků a celého období jeho oslav k hlubokému rozboru dosažených výsledků, k rozboru současné situace v plnění úkolů v celém podniku, na každém závodě a pracovišti.*“¹⁰⁶ Tento popis průběhu oslav však neodpovídá výpovědi narátorů. Před oslavami horníků skutečně proběhla velká hornická schůze, debaty však probíhaly v úplně jiné, volnější atmosféře než v té pracovní.

103 MARYŠKOVÁ, Růžena, *Brožurka města Žacléře*. MěstNV Žacléř, s. 11. Státní okresní archiv Trutnov, fond Jirásek Václav, Trutnov, (1942) 1965–2015.

104 RENNEROVÁ, Eva; MACH, Daniel. *Historie Žacléřska. Učební pomůcka k výuce regionální historie*, s. 87.

105 Rozhovor s Jiřím Mauerelem vedla Adéla Brožková, Žacléř, 21. ledna 2023.

106 *Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce*. Malé Svatoňovice, roč. 36, č. 16–17, 1981, s. 1.

„Večer byla hornická zábava, jenže kdo byl na schůzi, většinou nebyl na té zábavě, protože se všichni opili už na té schůzi.“¹⁰⁷

Žacléř nabízel mnoho aktivit, a to jak sportovních, tak kulturních. Pořádaly se závody ve skoku na lyžích, závody v běhu na lyžích a v celorepublikovém srovnání se dařilo i místnímu volejbalovému týmu. Kulturní život byl závislý na ekonomické prosperitě dolu jakožto největším podnikem v Žacléři. Když byly vystavěny učňovské domy, jejichž absolventi byli v dolech zaučováni, snažil se podnik Důl Jan Šverma organizovat pro mladé lidi spoustu volnočasových aktivit. Veškeré sportovní dění, které bylo pořádáno za účelem rozvíjení mladých učňů v Žacléři, spadalo pod Tělovýchovnou jednotu Baník:

„Doly táhly všechno. Táhly celkovou kulturu v Žacléři, táhly Baník. Baník byl vlastně založen pro hornický učně. (...) Ta šachta do toho opravdu investovala hodně. Šachta a Žacléř, to jsou jak dvě spojené nádoby. Když se dařilo šachtě, dařilo se Žacléři. (...) Žacléř hornictvím získal tři sídliště. A co by tady bylo kdyby to doly nepostavily.“¹⁰⁸

Po postupném ukončení těžby na přelomu tisíciletí byla kultura Žacléře v rukou aktivních jednotlivců, kteří nechtěli jen přihlížet, jak se ze Žacléře stává tiché město. Mladí lidé byli nuceni stěhovat se za prací do okolních měst, kde se vyžívali také volnočasově, a starší lidé už kulturní instituce zdaleka tolik nenavštěvovali.

„Já jsem divadlo udělal z toho klubu. Měli jsme tam trhy a loutkový divadlo a divadlo. Založil jsem novodobé oslavy Barborky roku dva tisíce jedna jsem dostal kulturák do péče, tak jsem založil svátky svaté Barborky v klubu. Vždycky ten pátek, sobota, neděle byla akce. V pátek měli důchodci schůzi, tak jsem jim tam dal nějakou hudbu, v sobotu byl ten „Rokáč“ a v neděli byla akce pro děti. Žacléř je Žacléř. Když sem přijde sto padesát lidí tak my jsme šťastný. (...) Jinak teď začínáme „Rokáč“, příští týden máme country festival, máme sedm akcí.“¹⁰⁹

V současné době město kulturní dům nevlastní a vlastnit nechce, tudíž se žádné akce v tomto objektu nepořádají. Stejně tak je dnes uzavřeno kdysi velmi populární žacléřské kino. Nadšenci ale pořádají letní kino na náměstí. Město se snaží pořádat alespoň některé akce,

107 Rozhovor s Jiřím Mauerm vedla Adéla Brožková, Žacléř, 21. ledna 2023.

108 Rozhovor s Jiřím Mauerm vedla Adéla Brožková, Žacléř, 21. ledna 2023.

109 Rozhovor s Rudolfem Friedem vedla Adéla Brožková, Žacléř, 29. dubna 2023.

které zde mají již delší tradici, například Den řemesel. V porovnání s předchozími léty je však kulturní situace v Žacléři nevyhovující.

„Žacléř byl plný spolků. Filatelisti, filmový klub tady byl, fotografování, švadleny. A tohle všechno bylo přikrytý Revolučním odborovým hnutím. A ti těmhle kroužkům jednak dávali peníze, prostory. Všechno se scházelo v kulturním domě. Spolek přátel Sovětského svazu, to bylo jasný ale centrum společenského života bylo v tom kulturním domě. Tam měli filmaři i fotografové svoje ateliéry, švadleny se scházeli v šatnách pro herce. I loutkařskej klub tam byl.“¹¹⁰

Pracovní doba horníků byla pevná. Zahrnovala ale režimové soboty, kdy horníci měli povinnost odpracovat určitý počet hodin o sobotách za rok. Domů si sice horníci práci vzít nemohli, ale často byli kvůli nedostatku pracovních sil voláni do práce i mimo svoji pracovní dobu. Nebyli sice povinni do práce jít, ale kvůli pomoci svým přátelům často svůj volný čas obětovali. Nad rámec povinností se mohli horníci účastnit každý měsíc výrobních porad pořádaných Revolučním odborovým hnutím (dále ROH) v Kulturním domě.

„Tam člověk nemusel. Ale chodili jsme tam kvůli tomu, že jsme si tam dali pivo, pokecali a dostali jsme zadarmo oběd.“¹¹¹

4.1.5 Ideologie

Když jsem se rozhodla, že položím narátorům otázku jak vnímali socialismus, bála jsem se, že jejich odpověď nebude upřímná. Myslela jsem si, že socialismus budou buď převážně odsuzovat kvůli změně politických poměrů v roce 1989, nebo naopak adorat. Odpovědi se různily, ale nikdy nebyly vyhraněné:

„Můžu vám říct, že do šedesátého osmého roku byl ten vťah takovej celkem pozitivní, a jak přišli ti Rusové, tak se to jako prostě změnilo. To se opravdu změnilo, páč já měl kamaráda, kterej měl dva bratry ve Švýcarsku, tak jsem nějaký informace měl. Můj život je na západě. Takže mě to pohoršilo ten šedesátej osmej rok a ta normalizace se mě pak netýkala, páč já jsem ve straně nebyl, tak jsem nemusel vystupovat a obhajovat tohleto. A pak prostě ten režim neměl vťah k mýmu pracovnímu zařazení. A obrátilo se to proti režimu ještě víc v tom osmdesátým pátým,

110 Rozhovor s Jiřím Mauerelem vedla Adéla Brožková, Žacléř, 21. ledna 2023.

111 Rozhovor s panem K. vedla Adéla Brožková, Žacléř, 25. února 2023.

*kdy přišel Gorbačov. Ta ideologie mě po osmdesátém šestém zklamala. To jsem už tu ideologii nijak neprosazoval. Zklamala mě.*¹¹²

„Já jsem horník, kdo je víc!“, to je slavná věta, která v socialistickém Československu vyjadřovala až téměř nadřazenost lidí pracujících v hornictví. Opravdu tak společnost horníky vnímala? Těžká práce si jistě zasloužila obdiv. Na druhou stranu nebyla obdivována až natolik, že by si lidé přáli, aby v ní celý život strávili také jejich nejbližší:

*„Ono to bylo dvousečný. Nejdřív jakože uhlí potřebujem a z druhé strany, když jsme u toho byli, ta ideologie říkala: „Půjdeš do šachty a tam tě naučej jak se tam máš chovat v té společnosti.“ Takže na jedné straně „Já jsem horník, kdo je víc“ a na druhé „Půjdeš do šachty a uvidíš.“ Z extrému do extrému.*¹¹³

Po vyslechnutí narátorů mohu názory na socialismus rozdělit do dvou skupin. V první skupině narátoři přistupovali k socialismu jako k něčemu, v čem žili a co radši nezpochybňovali. Druhá skupina narátorů se k ideologii socialismu vyjadřovala spíše v negativním slova smyslu. Ani jeden narátor nehodnotil socialismus v době sedmdesátých let naprosto kladně. Když už byly klady zmíněny, tak pouze v určitých ohledech, ne z obecného hlediska. Je to nejspíše tím, že jsem nevedla rozhovor s nikým, kdo působil ve vedoucích pozicích.

112 Rozhovor s panem P. vedla Adéla Brožková, Žacléř, 21. dubna. 2023.

113 Rozhovor s panem M. vedla Adéla Brožková, Trutnov, 29. května. 2023.

Závěr

Každodenní život horníků zahrnoval zvláště práci v podzemních chodbách, která obnášela bezprostřední riziko například zasypání horninou a riziko z dlouhodobého hlediska spojené se zdravotními problémy, např. v důsledku prašného prostředí. To vše bylo kompenzováno finančním ohodnocením a určitými výhodami, které jiné profese nenabízely, jako více dnů dovolené, ozdravné pobyty doma i v zahraničí, nebo pevnou pracovní dobu. Pokud se podařilo překročit stanovený plán, dostávali horníci finanční odměny. Těžká práce se nevyhnula ani zaměstnancům pracujícím na povrchu, mezi které patřily i ženy. Také tam představovala práce riziko, neboť uhlí, které vyjíždělo na povrch a dál se zpracovávalo, uvolňovalo prach, který byl vysoce výbušný a při dlouhodobém vdechování zdraví nebezpečný.

Žacléřští horníci měli náročné povolání jak z hlediska fyzického tak psychického. Každý den byli vystaveni tmě a nebezpečí, které mohlo nebo nemuselo být ovlivněno lidským faktorem. I přes určité výhrady narátorů byli vesměs všichni s léty strávenými na šachtě spokojeni, což přičítám dobrým vztahům v pracovních kolektivech a obecně v celém Žacléři. Přes výrazně lepší finanční situaci, vyplývající z hornické práce, se závist ostatních méně prestižních profesí objevovala spíše výjimečně. Narátoři vzpomínali na těžkou práci spíše pozitivněji, což také může být způsobeno selekcí paměti a procesem zapomínání.

Práce se snažila porozumět motivům pro výběr hornického povolání. S ohledem na rizikovost práce a socialistickou ideologii bylo hornické povolání vyzdvihoováno, neboť horník byl vládnoucím režimem uznáván jako budovatel socialistické společnosti a pilíř socialistického státu. Skutečnost, že tehdejší režim tolik vyzdvihoovával horníky, byla dána potřebou velkého množství uhlí, neboť průmysl byl na této strategické nerostné surovině existenčně závislý. Od toho se odvíjela také výše finančního ohodnocení, které z havířské profese vyplývala. Finanční odměna horníků byla v poměru s odměnou ostatních podniků v Žacléři významně vyšší a stala se pro mnoho lidí hlavním motivem pro volbu tohoto povolání, obdobně jako regionální blízkost. Dalším motivem byla skutečnost, že v dolech často pracovali jejich rodinní příslušníci, významnou roli hrál také fenomén „dědění“ profese z otce na syna, který propagoval i samotný socialistický režim.

Důležitým aspektem, který ulehčoval každodenní nebezpečí, spočívající v práci pod zemí, byli přátelé, kteří sdíleli společné pracovní podmínky. Byli si dobře vědomi, že v rizikovém

prostředí si musí být navzájem oporou a spoléhat se na sebe. Dalším sledovaným problémem byla spolupráce civilních a odsouzených pracovníků. Z obecného hlediska lze říci, že nasazení vězeňské pracovní síly přispívalo k větší konfliktnosti na pracovištích. Horníci, vzhledem k těžším podmínkám práce, než měli zaměstnanci na povrchu dolu si s vězni vytvářeli daleko bližší vztah a kladli větší důraz na důvěru, než zmiňovaní zaměstnanci, pracující na povrchu. Díky pozitivním mezilidským vztahům byl život trávený pod zemí snesitelnější a tváří v tvář těmto těžkým podmínkám byly vztahy (alespoň retrospektivně vnímány) mezi lidmi mnohem „pevnější“. Nebylo neobvyklé, že si šli horníci po náročném směně odpočinout nad sklenicí piva například do místního kulturního domu, čímž ještě více utužovali vztahy se svými spolupracovníky.

Společenský život v Žacléři byl závislý na činnosti Dolu Jan Šverma, neboť většina spolků a akcí byla hrazena ROH, které bylo součástí Východočeských uhelných dolů. Narátoři na kulturní dění vzpomínají rádi a přáli by si, aby současná mladá generace vyrůstající v Žacléři mohla prožít obdobně bohatý společenský život. Privatizací utrpěly nejen doly, ale také ostatní podniky v Žacléři, což zapříčinilo stěhování značné části mladších obyvatel do okolních měst z důvodů lepších pracovních nabídek. V důsledku této skutečnosti je Žacléř domovem spíše starší generace, s jejichž zástupci jsem nahrávala rozhovory a jejichž vzpomínky, ale i názory na dnešní situaci města byli klíčovými poznatky, tvořící tuto bakalářskou práci.

Obecně bych narátory, kteří pracovali jako havíři, charakterizovala jako upřímné a vyrovnané lidi, kteří přijímají reálný svět takový, jaký je. Zakládali si především na dobrých vztazích ve své rodině i mezi přáteli, jejichž přátelství přetrvávají dodnes. Za život strávený pod zemí i na povrchu s blízkými lidmi, kterých si váží, jsou vděční a vzpomínají na něj převážně rádi. Nabídku rozhovoru všichni narátoři přijali, neboť se jim líbilo, že mohou svůj příběh povědět mladé generaci a oživit si tak kdysi rušný každodenní život v Žacléři.

Bibliografie

Rozhovory

- **Narátor:** Jiří Mauer
Tazatel: Adéla Brožková
Datum konání rozhovoru: 21. ledna 2023 (15:00 – 17:00)
Místo konání: bydliště narátora
Délka záznamu: 1 hod., 54 min.
- **Narátor:** Pan K.
Tazatel: Adéla Brožková
Datum konání rozhovoru: 25. února 2023 (17:00 – 18:45)
Místo konání: bydliště narátora
Délka záznamu: 1 hod., 38 min.
- **Narátor:** Vladimír Pospíšil
Tazatel: Adéla Brožková
Datum konání rozhovoru: 3. 3. 2023 (15:30 – 16:30)
Místo konání: bydliště narátora
Délka záznamu: 58 min.
- **Narátor:** Pan P.
Tazatel: Adéla Brožková
Datum konání rozhovoru: 21. 4. 2023 (15:00 – 16:00)
Místo konání: Penzion Restaurant Korálek, J. A. Komenského 296, 542 01 Žacléř
Délka záznamu: 47 min
- **Narátor:** Rudolf Friede
Tazatel: Adéla Brožková
Datum konání rozhovoru: 29. 4. 2023 (15:00 – 16:10)
Místo konání: venkovní prostory vedle bývalé budovy Texlenu, Žacléř
Délka záznamu: 1 hod, 4 min.

- **Narátor:** Pan M.
Tazatel: Adéla Brožková
Datum konání rozhovoru: 29. května 2023 (10:00 – 11:00)
Místo konání: Bydliště tazatele, Trutnov
Délka záznamu: 1 hod.

Archivní prameny

Městské muzeum Žacléř, fond Městský národní výbor Žacléř 1961–1990, Kronika agitačního střediska KSČ při MNV 1970–1977.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Jirásek Václav, Trutnov, (1942) 1965–2015.

Státní okresní archiv Trutnov, fond Městský národní výbor Žacléř, Kronika města Žacléře okres Trutnov, 1978–1984.

Kvalifikační práce

FECHTNEROVÁ, Tereza. *Každodenní život zaměstnanců uranových dolů Příbram v období tzv. normalizace*. Praha, 2021. Diplomová práce. Univerzita Karlova, Fakulta humanitních studií, Orální historie–soudobé dějiny.

KRÁLÍKOVÁ, Kateřina. *Proměny závodních časopisů na příkladu Jiskry východočeských horníků*. Praha, 2017. Bakalářská práce. Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut komunikačních studií a žurnalistiky.

Literatura

HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: základní teorie, metody a aplikace*. 2., aktualiz. vyd. Praha: Portál, 2008.

IPHOFEN, Ron; TOLICH, Martin. *The SAGE Handbook of Qualitative Research Ethics*. London: Sage Publications, 2018. Dostupné z: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/cuni/reader.action?docID=5611198>

KALINOVÁ, Lenka. *Konec nadějí a nová očekávání: k dějinám české společnosti 1969–1993*. Praha: Academia, 2012.

KUBEŠ, Jiří. *Dějiny každodennosti II (1500–1750)*. Díl první. Pardubice, 2012.

MASLOWSKI, Nicolas; ŠUBRT Jiří et al. *Kolektivní paměť: k teoretickým otázkám*. Praha: Karolinum, 2014.

MAUER, Jiří. *Žacléřské doly: 1570–1992*. Žacléř, 2017.

MŮCKE, Pavel; Martin BRYCHTA, ed. *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*. Praha: Česká asociace orální historie, 2016.

MURPHY, Elizabeth; DINGWALL, Robert. The ethics of ethnography. In: Atkinson, Paul et al. (eds.). *Handbook of Ethnography*. London: Sage Publications, 2001.

NOVOTNÁ, Hedvika; ŠPAČEK, Ondřej; ŠTOVÍČKOVÁ JANTULOVÁ, Magdaléna. (eds.). *Metody výzkumu ve společenských vědách*. Praha: FHS UK, 2019.

PAŽOUT, Jaroslav, ed. *Každodenní život v Československu 1945/48–1989*. Praha: Ústav pro studium totalitních režimů, 2015.

PETRUSEK, Miloslav. *Velký sociologický slovník*. Praha: Karolinum, 1996.

POLČÁK, Radim; ŠEVČÍK, Leoš et al. *Metodika aplikace GDPR na výzkumná data v prostředí vysokých škol v ČR*. Brno: Masarykova univerzita, 2018.

PRŮCHA, Václav et al. *Hospodářské a sociální dějiny Československa 1918–1992*. Brno: Doplněk, 2009.

RÁKOSNÍK, Jakub; TOMEŠ Igor. *Sociální stát v Československu: právně–institucionální vývoj v letech 1918–1992*. Praha: Auditorium, 2012.

RENNEROVÁ, Eva; MACH, Daniel. *Historie Žacléřska. Učební pomůcka k výuce regionální historie*. Žacléř: Městské muzeum, 2008.

RITCHIE, Donald. *Doing oral History* (2nd edition). New York: Twayne Publishers, 2003.

SCHINDLER–WISTEN, Petra. Dynamika orálněhistorického výzkumu: narátor a tazatel jako dva hráči s vlastními trumfy. In: MÜCKE, Pavel; BRYCHTA Martin, ed. *Na hranicích mezi minulostí a přítomností: současné perspektivy orální historie*. Praha: Česká asociace orální historie, 2016.

STERNBERG, Kašpar. *Nástin dějin českého hornictví*. V Ostravě: Montanex, 2003.

SVOBODOVÁ, Lenka. In: ČADOVÁ, Naděžda. et. al.. *Jak je v Česku vnímána práce*. Sociologický ústav Akademie věd ČR, 2006.

VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel; PELIKÁNOVÁ, Hana. *Naslouchat hlasům paměti. Teoretické a praktické aspekty orální historie*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR, 2007.

VANĚK, Miroslav; MÜCKE, Pavel. *Třetí strana trojúhelníku: teorie a praxe orální historie*. Praha: Karolinum, 2015.

YOW, Valerie Raleigh. *Recording Oral History: A Guide for the Humanities and Social Sciences*. Washington: AltaMira Press, 2005.

Periodika

ADAMEC, Zdeněk; NOVOTNÝ, Karel. 30 let od ukončení těžby na dole Jan Šverma. *Žacléřský zpravodaj*. Žacléř, roč. 30, č. 11, 2022.

GILLAM, Lynn; GUILLEMIN, Marylis. Etika, reflexivita a "eticky důležité okamžiky" ve výzkumu. *Biograf*. Sage Publications, roč. 35, 2004.

HLAVÁČEK, Jiří. Kolektivní paměť a orální historie ve výzkumu soudobých dějin. *Memo*. Plzeň, roč. 2, č. 2, 2012.

Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce. Malé Svatoňovice, roč. 25, č. 3, 1970.

Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce. Malé Svatoňovice, roč. 25, č. 21, 1970.

Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce. Malé Svatoňovice, roč. 36, č. 16–17, 1981.

NEARY, Siobhan. Professional identity: What I call myself defines who I am. *Career Matters*, Stourbridge, č. 2.3, 2014.

SEDLÁK, Petr. Každodennost jako předmět a koncept dějepisného poznání. In: *Soudobé dějiny*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR v.v.i., roč. 20, č. 1–2, 2013. Dostupné z: <https://sd.usd.cas.cz/pdfs/sod/2013/01/06.pdf>

ŠUBRT, Jiří; PFEIFEROVÁ, Štěpánka. Kolektivní paměť jako předmět historicko–sociologického bádání, *Historická sociologie*. Praha: Karolinum, roč. 1, č. 1, 2010.

Prameny elektronické povahy

KONVIČKA, Vladislav. Dějiny dolování uhlí a rud v oblasti východočeské uhelné pánve. *Historie hornictví* [online]. [cit. 18.2.2023]. Dostupné z: <http://podzemi.solvayovylomy.cz/histhor/lokality/vud/VUD.htm>

Důl Jan Šverma o. p. s. Hornický skanzen Žacléř. *Historie* [online]. [cit. 20.05.2023]. Dostupné z: <https://www.djs-ops.cz/cinnosti/hornicky-skanzen-zacler/historie/>

Etický kodex České asociace orální historie, o. s. Praha: Česká asociace orální historie, 2018. Dostupné z: http://www.coha.cz/wp-content/uploads/2018/05/Eticky_kodex-COHA_2018.pdf

Česká televize. *Události v regionech* [online]. [cit. 25.05.2023]. Praha. Dostupné z: <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10118379000-udalosti-v-regionech-praha/218411000140615/>

Seznam zkratk

ROH	Revoluční odborové hnutí
ÚV KSČ	Ústřední výbor Komunistické strany Československa
VUD	Východočeské uhelné doly
VUML	Večerní univerzita marxismu – leninismu
ZO	Základní organizace

Seznam tabulek

Tabulka č. 1 Narátoři a jejich základní informace.....	11
--	----

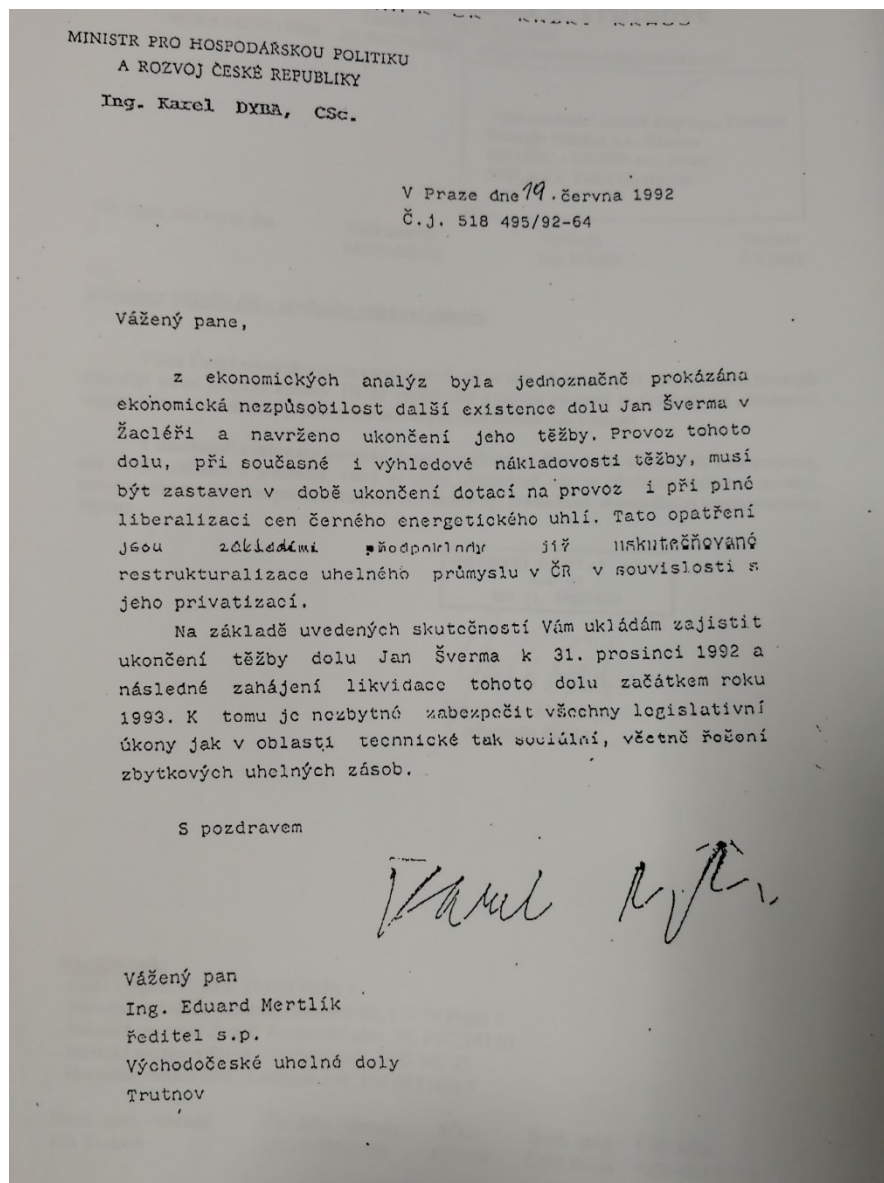
Přílohy

Příloha č. 1. Otázky kladené narátorům.

1. Co vás tehdy vedlo k výběru Vašeho povolání?
2. Bylo to Vaše rozhodnutí, nebo se na rozhodování podílel někdo jiný?
3. Podporovala Vás ve výběru Vaše rodina?
4. Bydlel jste v Žacléři, nebo jste dojížděl z jiného města?
5. V kolika letech jste začal pracovat v dole Jan Šverma v Žacléři?
6. Na jakou pozici jste nastoupil a jakou pracovní pozici jste měl, když jste v dolu Jan Šverma přestal pracovat? (Jak se vyvíjela vaše pracovní pozice?)
7. S jakým vybavením jste pracoval? Měnila se nějak technologie?
8. Důl se skládal z několika jam, ve které/kterých jste (nejvíce) pracoval?
9. Jaké klady a zápory měla hornická profese?
10. Jaká výše finančního ohodnocení vyplývala z vaší profese?
11. Jak vzpomínáte na kolektiv lidí, se kterými jste pracoval?
12. Tradovaly se v dole nějaké pověry?
13. Vykonával jste v souvislosti s Vaší prací nějaké rituály?
14. V Žacléři byla věznice, z níž chodili vězni pracovat do dolu Jan Šverma. Jaké vztahy byly mezi horníky a vězni?
15. Žacléř se nachází blízko polských hranic. Jak se proměňoval dohled nad hranicemi od normalizace po rok 1989?
16. Ovlivnila nějak hornická profese Váš zdravotní stav?
17. Jaký mělo Vaše povolání dopad na rodinný život?
18. Jak jste trávil volný čas? Zasaňovala Vám práce do volného času? Jak?
19. Účastnil jste se sportovních aktivit (např. skoky na lyžích, běh na lyžích,...)? Byl jste členem nějakého Žacléřského spolku?
20. V Žacléři byl kromě dolů také podnik na výrobu porcelánu, textilní závody a jiné podniky. Jaké vztahy jste měl s lidmi zaměstnanými jinde než v dole Jan Šverma? Hrál u Vás nějakou roli povolání druhých lidí v navazování vztahů s nimi?
21. Byl jste na své povolání hrdý? Spokojený?
22. Jaký jste přistupoval k ideologii socialismu?
23. Jak vzpomínáte na tuto etapu svého života?
24. Považujete práci na dole za nebezpečnou? Měl jste strach? Případně kdy? Byl jste svědkem nějaké tragické události/nehody (těžké zranění, úmrtí apod.)?
25. Vážila si podle Vás společnost Vaší práce?
26. Jaké změny jste ve svém profesním životě zaznamenal po listopadové revoluci v roce 1989? Jaký dopad měly tyto události na chod domácnosti?

27. Jaký vliv měla privatizace v roce 1989 na váš pracovní život?
28. Co pro Vás znamenalo ukončení těžby v roce 1992? Jaké to pro vás mělo následky?
29. Věděli jste, že k ukončení těžby dojde?
30. Jaké povolání jste vykonával po ukončení těžby?
31. Co si myslíte o dnešním hornickém skanzenu Žacléř?
32. Jaký názor máte na současnou energetickou krizi? Měla by podle Vás, pokud by to bylo možné, pokračovat těžba, nebo byste spíše využil jinou alternativu? Jakou?

Příloha č. 2. Dopis o rozhodnutí o ukončení těžby dolu Jan Šverma.

Zdroj: Státní okresní archiv Trutnov, Fond Jirásek Václav, Trutnov, (1942) 1965–2015.

Příloha č. 3. Tabulka s daty o vývoji prašnosti v dolech mezi léty 1968 a 1969.

Boj s prachem pokračuje

Průměrná prašnost v mg/m³

P r o v o z	1969				1968			
	rubání		dlouhá díla	práš. dolu	rubání		dlouhá díla	práš. dolu
	vání vyuhlo-	pomoc. práce			vyuhlo- vání	pomoc. práce		
Nejedlý	11,—	3,1	8,—	9,1	9,3	3,2	6,4	7,7
Šverma	9,4	3,1	6,6	8,2	10,1	3,3	5,7	8,6
Stachanov	5,3	—	3,2	5,2	2,9	—	1,5	2,8
VUD n. p.	8,9	3,1	7,1	8,—	8,1	3,2	5,7	7,1

Zdroj: *Jiskra východočeských horníků, nositelů řádu práce*. Malé Svatoňovice, roč. 25, č. 3, 1970, s. 1.